

Shpend Kursani
April 2025

Migraciona dinamika na Kosovu:

*Implikacije po demokratiju i
političko učešće*

Friedrich
Ebert
Stiftung

Impresum

Izdavač

Friedrich-Ebert-Stiftung, kancelarija u Prištini
Ul. Paško Vasa br. 23
10000 Priština
Republika Kosovo

Odgovoran za sadržaj

Peter Hurrelbrink

Kontakt

Egzon Osmanaj
Egzon.Osmanaj@fes.de

Dizajn

Milkyway

Dizajn naslovne strane

Milkyway

Štampa

Studio Forma

Stavovi izneti u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stavove Friedrich-Ebert-Stiftung e.V. (FES). Komercijalna upotreba publikacija FES nije dozvoljena bez prethodne pismene saglasnosti FES-a. Publikacije FES-a ne mogu se koristiti u svrhe predizbornih kampanja.

April 2025

© Friedrich-Ebert-Stiftung e.V.

Ostale publikacije Friedrich-Ebert-Stiftung možete pronaći ovde:

➤ www.fes.de/publikationen

Migraciona dinamika na Kosovu:

**Implikacije po demokratiju i
političko učešće**

Sadržaj

Tabela figura	5
Uvod	6
Metodologija	8
Indikacije iz postojeće literature	9
Pregled imigracije	10
Opšti trendovi	10
Trendovi prema starosnoj grupi	12
Trendovi po razlogu	14
Učešće na izborima u matici	16
Migracije i stavovi u matici	19
Zaključci	27
Referencije	29

Tabela figura

Slika 1: Br. kosovskih imigranata u Evropu (2012-2021)	10
Slika 2: Neto imigracija sa Kosova u Evropu (2012-2021)	11
Slika 3: Kosovski imigranti prema zemljama prijema	11
Slika 4: Kosovska neto migracija prema (7 glavnih) zemalja prijema	12
Slika 5: Kosovski imigranti prema starosnim grupama.	13
Slika 6: Kosovska neto migracija prema starosnim grupama.	13
Slika 7: Udeo kosovske neto migracije prema starosnim grupama	14
Slika 8: Udeo kosovskih imigranata prema razlogu migracije	14
Slika 9: Registrovani naspram stvarni glasači na Kosovu (bez dijaspore).	16
Slika 10: Registrovani naspram stvarni glasači iz dijaspore (bez Kosova).	16
Slika 11: Registrovani glasači (dijaspore naspram Kosova)	17
Slika 12: Glasači iz dijaspore i Kosova (naspram)	17
Slika 13: Prva najveća briga kosovskih ispitanika u ovom trenutku na osnovu toga da li imaju (Da) ili nemaju (Ne) člana porodice u inostranstvu	19
Slika 14: Mišljenje kosovskih ispitanika da li je njihov glas bitan za promene na osnovu toga da li imaju (Da) ili nemaju (Ne) člana porodice u inostranstvu.	20
Slika 15: Mišljenje kosovskih ispitanika o njihovom učešću u političkoj stranci na osnovu toga da li imaju (Da) ili nemaju (Ne) člana porodice u inostranstvu.	21
Slika 16: Mišljenje kosovskih ispitanika o njihovom učešću u OCD na osnovu toga da li imaju (Da) ili nemaju (Ne) člana porodice u inostranstvu	22
Slika 17: Mišljenje kosovskih ispitanika o njihovom učešću u građanskim inicijativama na osnovu toga da li imaju (Da) ili nemaju (Ne) člana porodice u inostranstvu.	22
Slika 18: Da li su izbori na Kosovu demokratski i u skladu sa međunarodnim standardima?	23
Slika 19: Da li parlament nadgleda učinak vlade?	23
Slika 20: Da li sudska vlast donosi svoje odluke nepristrasno?	24
Slika 21: Da li mediji na Kosovu uživaju slobodu izražavanja?	24
Slika 22: Da li kosovska izvršna vlast radi u skladu sa prioritetima kosovskih građana?	25
Slika 23: Da li su kosovski Ustav i zakoni u skladu sa demokratskim principima i principima ljudskih prava?	25
Slika 24: Bez obzira na svakodnevnu politiku i gledanje budućnosti, da li se slažete da su na Kosovu uspostavljeni demokratski procesi i da idu u dobrom pravcu?	26

Uvod

Brojne studije i izveštaji su analizirali uticaj migracije na ekonomske tokove na Kosovu. Doznake su bile u glavnom fokusu. Ovaj izveštaj ima za cilj da istraži potencijalni uticaj migracije na društveno-političke stavove na Kosovu, uz fokus na političko učešće i demokratiju, uz uvažavanje određenih ograničenja izvodljivosti. Migracija je dugo uticala na političko ponašanje, stavove i angažman kako u matičnim zemljama, tako i u zemljama domaćinima, ali efekti ostaju specifični za kontekst. Postojeća literatura predstavljena u ovom izveštaju ispituje kako migracija može uticati na društveno-politička uverenja u matičnoj zemlji, između ostalih faktora. Slučaj Kosova – zemlje sa značajnim migracionim talasima i aktivnom dijasporom – nudi mešovitu sliku, iako se pojavljuju određeni konkretni obrasci. Dok anegdotski dokazi sugerišu da kosovska dijaspora ima značajan uticaj na domaću politiku, sistematska istraživanja i empirijski podaci su malobrojni. Ovaj izveštaj nastoji da baci nešto svetla na vezu između migracije i političkog ponašanja na Kosovu, kontekstualizujući ga u okviru širih trendova i postojeće nauke. Literatura naglašava potencijal migracije da podstakne pozitivne političke i institucionalne promene u matičnim zemljama. Predstavljeno je nekoliko argumenata da migracija iz zemalja u razvoju u demokratske zemlje domaćine poboljšava institucionalni kvalitet i ekonomske slobode u matici. Migranti izloženi demokratskim normama se često vraćaju sa novim političkim perspektivama, zalažući se za takve vrednosti u svojoj matici. Međutim, ovi efekti nisu univerzalni i često su zavisni od specifičnog konteksta, uključujući prirodu migracije i karakteristike zemlje domaćina. Prvi deo izveštaja predstavlja kratak pregled postojećeg opšteg znanja iz literature uz fokus na specifične aspekte političkog učešća i demokratizacije. Zatim, izveštaj predstavlja najvažnije podatke o obrascima migracija sa Kosova, sa posebnim fokusom na poslednju deceniju. Izveštaj se nastavlja predstavljanjem opštih podataka o učešću dijaspore u politici matice. Što je najvažnije, izveštaj sužava fokus na potencijalni uticaj koji bi kosovska migracija mogla da ima na političko učešće, ponašanje i mišljenje u matici. Izveštaj pokušava da sintetizuje nalaze i pruži preliminarne implikacije i hipoteze. Iz ovog izveštaja mogu biti izvedeni sledeći preliminarni zaključci:

- U proseku na Kosovu je između 2012. i 2021. bilo oko 53.000 imigranata godišnje; međutim, bilo je i talasa onih koji su se (potencijalno) vratili. Prosečna godišnja neto imigracija kosovskog stanovništva je bila oko 35.000 godišnje, između 2012. i 2021.
- Tokom protekle decenije, starije stanovništvo je zamenilo mlađu populaciju po broju migracija. Udeo starijih od 30 godina koji migriraju sa Kosova je nadmašio udeo onih ispod 19 godina.
- Zaposlenje je, kao razlog za migraciju, u protekloj deceniji preteklo porodične razloge za migraciju. U poslednjoj deceniji je manje ljudi migriralo sa Kosova iz porodičnih razloga, a sve više zbog zaposlenja. Takav zakret nije bez implikacija na politiku kod kuće, što izveštaj pokušava da istakne. Migracija za zaposlenje, u poređenju sa drugim oblicima kao što je migracija zbog porodice, često drži migrante bliže povezanim sa politikom njihove matične zemlje, što zauzvrat ima dodatne implikacije. Poslednjih godina je došlo do značajnog povećanja glasačkog učešća među redovima kosovskih imigranata. Ne postoji kredibilno objektivno objašnjenje za (naglo) povećanje učešća kosovskih imigranata u glasanju u proteklim izbornim ciklusima. Nagoveštaji iz literature sugerišu kampanju političkih stranaka i nameru za promenu režima kao potencijalne motivacije.
- Postoji očigledna povezanost između porodica koje imaju članove porodice kao migrante i pojačanog uverenja da njihovo učešće na izborima (glasaju) može doneti promene u poređenju sa porodicama koje nemaju člana porodice u inostranstvu. Ovo ukazuje na to da oni koji se presele u inostranstvo mogu uticati i na mišljenje i na ponašanje onih u svojoj matici.
- Kada je reč o najvećim društveno-političkim problemima, kosovski građani koji imaju članove porodice u inostranstvu pokazuju više brige za obrazovanje i nezaposlenost u matici nego oni koji nemaju članove porodice u inostranstvu. Ovo može ukazivati na dvosmerni uzrok

mišljenja, u tome da je onima koji migriraju obrazovanje i nezaposlenost primarna zabrinutost ili obrnuto možda su otišli upravo iz tih razloga i tako uticali na mišljenje kod kuće. Ova studija ne može potvrditi pravac.

- Što se tiče drugih društveno-političkih pitanja, kao što su životna sredina, rodno nasilje ili slična pitanja ili nema razlike u mišljenjima ili postoji veća zabrinutost od strane onih koji nemaju članove porodice u inostranstvu, što doprinosi pomešanoj slici efekta migracije ili bolje rečeno povezivanja sa društveno-političkim uvarenjima u matici.
- Zanimljivo, kada su u pitanju različiti indikatori demokratije, kosovski građani sa članovima porodice u inostranstvu imaju mnogo pozitivnije mišljenje o procesu demokratizacije Kosova od onih koji nemaju članove porodice u inostranstvu. Česti kontakti sa migrantima, bilo u obliku članova porodice ili prijateljstava omogućavaju „pregled realnosti“ poređenju situacije u zemlji i inostranstvu. Štaviše, doznake mogu poslužiti kao stabilizatori za one koji su kod kuće, čime mogu prevazići potencijalne faktore nestabilnosti kojima bi mogli biti izloženi u većoj meri oni koji nemaju članove porodice u inostranstvu.

Metodologija

Idealan metodološki pristup za ispitivanje potencijalnih efekata migrantske zajednice na društveno-politička uverenja, ponašanje i političko učešće stanovništva matične zemlje bi podrazumevao usvajanje višesmernog pristupa. Prvo, treba sprovesti nekoliko skupova istraživanja reprezentativnih (i) uzoraka stanovništva matice i (ii) uzoraka migracionih zajednica glavnih zemalja odredišta kako bi se procenili glavni demografski faktori i faktori uverenja koji mogu biti povezani. Drugo, trebalo bi sprovesti kvalitativne intervjue sa (i) uzorkom domaćinstava iz matice koja imaju najmanje jednog pojedinačnog migranta u inostranstvu; i uzorcima migrantskih zajednica u glavnim odredišnim zemljama. Intervjui bi bili idealni za shvatanje potencijalnih dubinskih efekata migracije na stanovništvo matice. Na kraju, analiza sadržaja naloga migrantskih zajednica na društvenim mrežama tokom političke kampanje u matici bi omogućila da se ustanovi veza između političkih stranaka i reakcije migrantske zajednice.

Za ovaj izveštaj je primenjen manje obiman pristup, pošto bi širina i dubina gore pomenute sveobuhvatne analize zahtevala resurse i vreme koje prevazilaze obime ove studije. Analiza izveštaja je prvenstveno zasnovana na kancelarijskom istraživanju koje uključuje:

- (i) Fokusirani pregled sekundarne literature o potencijalnim vezama između migrantskih zajednica i političkog ponašanja stanovništva matice. Pored širih teorijskih studija, izveštaj je imao za cilj da pribegne studijama koje se usredsređuju na migrante iz jugoistočne i istočne Evrope i politiku njihove matice;
- (ii) Triangulacija sledećih skupova podataka
 - a Eurostatova Emigracija prema starosnoj grupi, polu i državljanstvu (Eurostat 2024a), Imigracija prema starosnoj grupi, polu i državljanstvu (Eurostat 2024c) i Prve dozvole prema razlogu, dužini važenja i državljanstvu (Eurostat 2024b). Ova tri skupa podataka su pružila dragocenu priliku da se nadoknadi nedostatak ažuriranih podataka o migracijama Kosovske agencije za statistiku (KAS)¹. Skupovi podataka Eurostata obuhvataju informacije kako o emigraciji tako i imigraciji, pružajući mogućnost da se prikažu ne samo podaci o imigraciji sa Kosova već i neto migracija, pošto svi oni koji emigriraju

ne ostaju u zemljama prijema. Vremenski zahvat podataka Eurostata predstavljenih u ovom izveštaju pokriva deceniju između 2012. i 2021;

- b Godišnji skupovi podataka Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), Javni puls (vidi UNDP 2024a) pomogli su da se pronađu određene potencijalne veze između kosovskih domaćinstava sa članovima porodice u inostranstvu i njihovim uverenjima o relevantnim društveno-političkim pitanjima kao što su, između ostalog, obrazovanje, zdravstvena zaštita, siromaštvo, nezaposlenost, životna sredina; i oporezivanje. Podaci Eurostata predstavljeni u ovom izveštaju pokrivaju period od 2019. do 2021. u skladu sa godinama u kojima su ova pitanja istaknuta u godišnjim upitnicima UNDP-ovog Javnog pulsa.
- c Podaci kosovske Centralne izborne komisije (CIK 2024) o učešću glasača prema glasačkim mestima, prvenstveno onima koji glasaju lično i putem pošte.

¹ KAS je završio prikupljanje podataka popisa u leto 2024; međutim, podaci nisu bili dostupni javnosti u vreme pisanja ovog izveštaja.

Indikacije iz postojeće literature

Literatura o dijaspori i političkom ponašanju do određene mere istražuje uticaj migracije na demokratske prakse, političke stavove i ponašanja kako u matici tako i u zemljama domaćina. Iako postoje dokazi koji ukazuju na značajne efekte migracije na političko ponašanje, postojeći nalazi su pomešani i zavise od konteksta.

Migracije često podstiču pozitivan demokratski razvoj u maticama migranata. Docquier et al. (2016) (2016) tvrde da migracija iz zemalja u razvoju u zemlje sa visokom razvijenom demokratijom poboljšava institucionalni kvalitet i ekonomske slobode u zemljama porekla migranata. Migranti koji se izloženi demokratskim normama mogu da se vrate i, stoga promovišu iste takve prakse u zemlji. Međutim, ovi efekti su u velikoj meri specifični za kontekst i dok je ova generalizacija uopšteno primenjiva, varijabla demokratske izloženosti je konstanta za kosovske migrante, jer ogromna većina njih migrira u demokratske zemlje. Dakle, bilo kakve varijacije u ishodu političkog ponašanja kod kuće se ne mogu objasniti vrstom režima zemlje domaćina.

Dijaspore se smatra vektorom za prenošenje demokratskih normi i vrednosti, sa zemlje odredišta na maticu. Wilson (1995) i Ragazzi (2009) su dokumentovali ovaj fenomen, iako snaga takvih efekata varira. U slučaju Kosova postoji samo slaba podrška za ovaj nalaz. Indirektni uticaj kosovske dijaspore na politiku matice je i dalje ograničen, ali anegdotski dokazi sugerišu da bi ipak moglo doći do prenošenja vrednosti. Efekti migracije se razlikuju u zavisnosti od njene prirode. Privremeni migranti, posebno oni koji odlaze zbog posla, imaju tendenciju da održavaju jače veze sa svojom maticom, vraćaju se češće i potencijalno utiču na lokalnu politiku (Haas 2005). Međutim, empirijski podaci o Kosovu još uvek ne potvrđuju u potpunosti ovu razliku zbog nedovoljnih longitudinalnih studija o svojim migrantima, ali ipak upućuju upravo u ovom smeru. Pored toga, uticaj nakon liberalizacije viznog režima na privremene migracione obrasce ostaje neistražen - zato što je tek nedavno došlo do toga, ostavljajući pitanja o potencijalu političkog uticaja.

Nekoliko studija dokumentuje promene u političkim vrednostima među migrantima tokom vremena. Sigurno ih ne obuhvataju na osnovu razloga migracije. Na primer, McMahon et al. (1992) ističu promene vrednosti koje su rezultat unutrašnje migracije, dok Pérez-Armendáriz i Crow (2010) pokazuju da povratnički migranti (tj. u Meksiku) često razvijaju demokratskije stavove u odnosu ne-emigranta. Slično tome, studije o latinoameričkim migrantima u SAD naglašavaju trend kada su u pitanju efekti migracije na lokalnu difuziju (Levitt 1998). Međutim, Bădescu (2004), ispitu-

jući rumunske migrante, nije našao značajne razlike u političkoj kulturi između migranata i ne-emigranta. Ova odstupanja naglašavaju uslovnu prirodu uticaja migracije na političke vrednosti. Podaci specifični za Kosovo o povratnicima migrantima su i dalje oskudni, ali anegdotski dokazi ukazuju na potencijal sličnih promena.

Takođe je sugerisano da migracija poboljšava materijalne i kognitivne uslove pojedinaca, doprinoseći promeni političkih stavova i ponašanja. Bolji ekonomski status i povećano znanje – identifikovani su kao ključne determinante političkih stavova (Careja i Emmenegger). Ovo je posebno relevantno za Kosovo, gde migranti koji su se suočili sa funkcionalnim administrativnim i pravosudnim sistemima u inostranstvu mogu razviti nove perspektive upravljanja i politike. Bălăţescu (2007) naglašava da izloženost sistemima koji bolje funkcionišu u inostranstvu omogućava migrantima da kritički uporede matične zemlje i zemlje domaćina, utičući na njihov stav prema domaćim političkim institucijama. Ovo kognitivno poboljšanje se smatra značajnim mehanizmom iza promena u političkom ponašanju.

Careja i Emmenegger (2012) istražuju da li migranti koji se vraćaju iz demokratskih zemalja pokazuju različite političke orijentacije u poređenju sa ne-emigrantima. Oni smatraju da migranti koji se vraćaju iz uspostavljenih demokratija imaju tendenciju da više veruju međunarodnim institucijama i pokazuju veće interesovanje za međunarodnu politiku. Međutim, migraciono iskustvo ima minimalan uticaj na poverenje u nacionalne vlade ili učešće na domaćim izborima – pretpostavka koju nalazi iz ovog izveštaja o kosovskom slučaju donekle osporavaju. Važno je da Careja i Emmenegger (2012) konceptualizuju promene političkih stavova izazvane migracijom kao oblik kognitivnog ličnog poboljšanja. Izloženost novim političkim sistemima, društvenim normama i strukturama upravljanja poboljšava znanje i samopercepciju migranata, utičući na njihove političke stavove. Postoji veća verovatnoća da migranti izloženi uspostavljenim demokratijama veruju međunarodnim institucijama, učestvuju na izborima za Evropski parlament i iskazuju interesovanje za međunarodnu politiku. Ukratko, literatura naglašava različite odnose između migracije, dijaspore i političkog ponašanja u matici. Čini se da, iako migracija često promoviše demokratske stavove i prakse, njeni efekti zavise od faktora kao što su vrsta migracije, karakteristike zemlje odredišta i prirode angažovanja migranata. Za Kosovo, dijaspora igra značajnu ulogu u oblikovanju političke dinamike, ali sistematski dokazi ostaju retki. Ovaj izveštaj pokušava da doda malo svetla ovom pitanju.

Pregled imigracije

Opšti trendovi

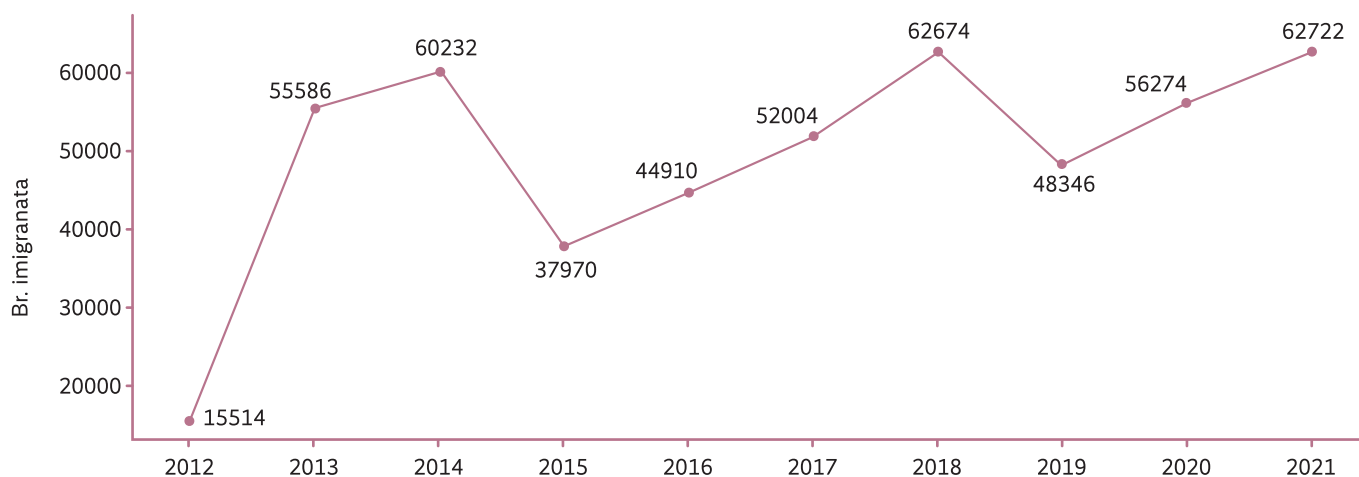
Kosovo je imalo različite migracione talase obeležene različitim razlozima za migraciju još od 1960-ih kada su počeli da se pojavljuju pouzdaniji podaci (vidi Blazhevska 2017). Imigracija stanovništva sa Kosova je nastavljena nakon rata 1998-1999; međutim, najveći skok u migracijama od završetka rata je zabeležen nakon 2012. – perioda koji su neki nazvali „masovnim egzodusom“ kosovskog stanovništva (npr. Garcia 2021). Prema nekoliko ljudi koje je intervjuisao BBC o ovoj temi na Kosovu još 2015, oni su izjavili da je „tužno što se ovo [emigracija] dešava, ali nisu [ljudi] krivi; oni samo traže bolji život“ (BBC News 2015, n.p.). Drugi su komentarisali da je razlog za njihovo planiranje da migriraju taj što „[u] bilo kom zatvoru, ako nađete otvoren prozor, pobeći ćete – samo kako bi videli nešto drugo i okusili slobodu“ (BBC News 2015, n.p.). Značajan talas kosovske emigracije, koji je dostigao vrhunac pre decenije, u velikoj je meri bio vođen željom ljudi za boljim i sigurnijim mogućnostima zaposlenja. (BBC News 2015). U isto vreme su počeli da se pojavljuju spekulativni brojevi

onih koji su napustili zemlju. Prema Ott (2015) iz Al Jazeera, navodi se da je samo u prvom kvartalu 2015. bilo oko 100.000 ljudi koji su napustili zemlju. Takođe je sugerisano da ljudi odlaze zbog „glasina o boljem životu u inostranstvu“ (Ott 2015).

Bez obzira na početne spekulacije, najnoviji podaci Eurostata (2024c) potvrđuju značajan porast emigracije sa Kosova počevši od 2013, sa 55.586 evidentiranih emigranata u poređenju sa 15.514 u 2012. – povećanje od više od tri puta u toku jedne godine. (vidi Sliku 1). Podaci Eurostata o Kosovu prvenstveno prate migraciju u EU, EEA i Švajcarsku. Ne pokrivaju migracije u zemlje poput Velike Britanije ili SAD. Od 2013. do 2021. je u proseku migriralo 53.000 Kosovaca godišnje, sa najnižim nivoom od 38.000 u 2015. i vrhuncem od 62.500 u 2021. U protekloj deceniji (2012 – 2021), bilo je preko pola miliona imigranata sa Kosova koji su se nastanili u Evropi².

Br. kosovskih imigranata u Evropu³ (2012-2021)⁴

Slika. 1

Međutim, detaljniji pogled na dalje podatke Eurostata, poput onih koji registruju emigraciju kosovskog stanovništva iz Evrope (vidi Eurostat 2024a), otkriva potpuniju migracionu sliku. Kao što pokazuje slika 2: od 2012. je u proseku

bilo 53.000 imigranata godišnje sa Kosova. Međutim, u proseku, više od 15.000 emigranata sa Kosova se takođe preseli iz svojih početnih naseobina u evropskim državama svake godine. Najveći broj onih koji su napustili svoje prvo-

² Napomena: „Evropa“ se u ovom slučaju, u širem smislu reči, odnosi na geografske lokacije (geo) Eurostata, sa kojih pokušava da prikupe podatke. To uključuje, naime: AT, BE, BG, CH, CZ, DE, DK, EE, ES, FI, GE, HR, HU, IE, IS, IT, LI, LT, LU, LV, MD, ME, MK, NL, NO, PL, RO, SE, SI, SK, TR, UK, BA, KG, RU, BY, CY, US, FR, EL, MT, PT, UA, AM, AZ, SM, TJ, UZ. Za više informacija o proširenom značenju gornjih kodova zemalja pogledajte Evropsku komisiju (2024). Podaci o kosovskoj imigraciji uglavnom uključuju one iz EU, EEA i CH sa nekoliko najnovijih ažuriranja o uključivanju podataka, na primer iz TR.

³ Vidi fusnotu 3 o tome na šta se odnosi „Evropa“.

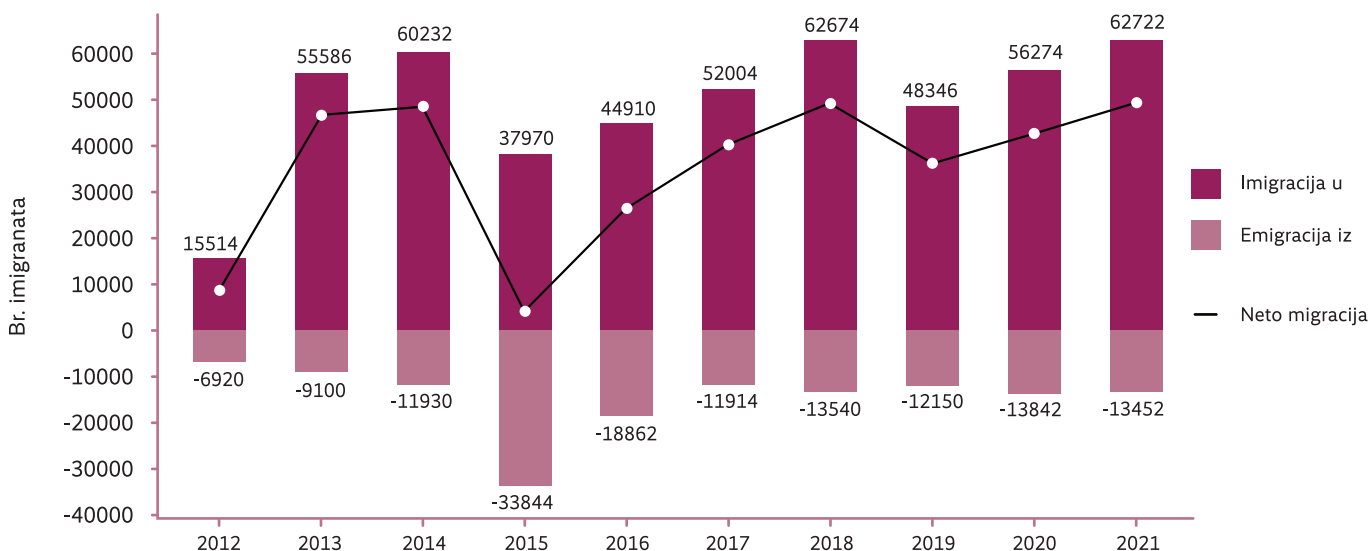
⁴ Godine su ovde navedene prema definiciji Eurostata, što znači da je period/godina „referentni period za podatke o migracionim tokovima [u] kalendarskoj godini u kojoj se migracija dogodila“ (Eurostat 2024d). Štaviše, „Podaci o migracijama se odnose na količinu imigracije i emigracije koja se dogodila tokom referentnog perioda jedne kalendarske godine T-1 od 1. januara do 31. decembra godine T-1“ (Eurostat 2024d).

bitno prebivalište u nekoj od registrovanih evropskih država je bio u 2015, a u toj godini ih je bilo blizu 34.000. Dakle, prosečna godišnja neto imigracija stanovništva Kosova je

bila oko 35.000 od 2012, sa ukupnim brojem nešto iznad 350.000 u deceniji između 2012. i 2021.

Slika. 2

Neto imigracija sa Kosova u Evropu⁵ (2012-2021)⁶

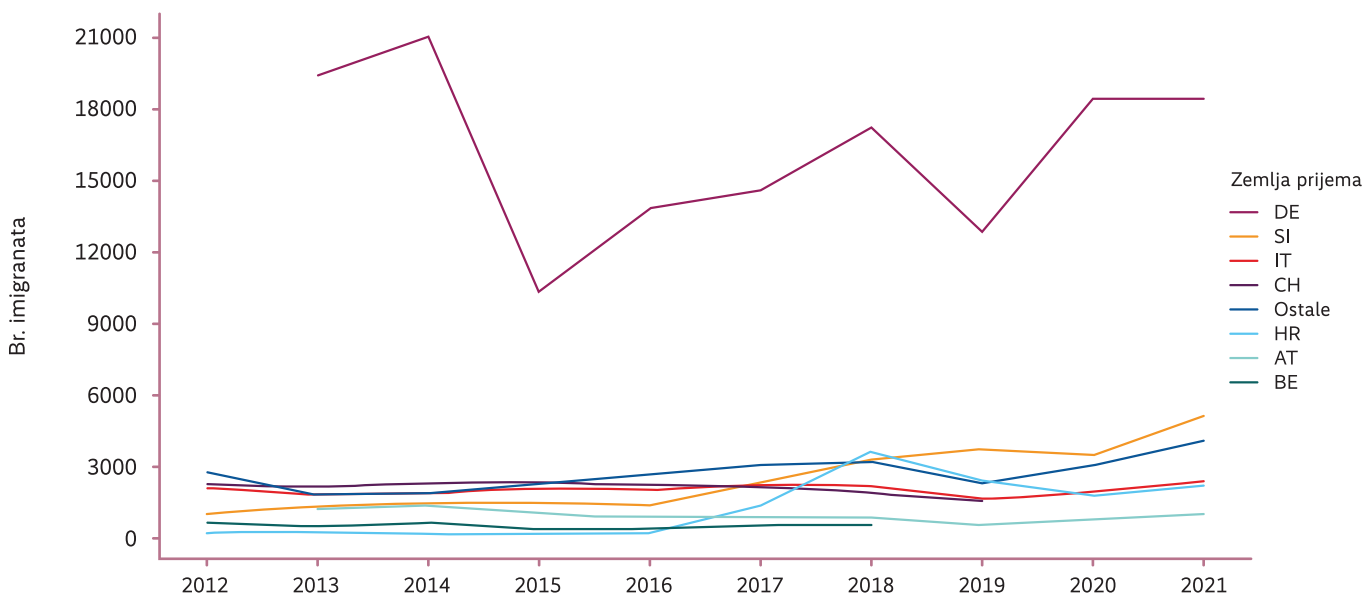

Kada je reč o evropskim državama u koje je imigriralo kosovsko stanovništvo, Nemačka se ističe kao najveći primalac. Slika 3 predstavlja 7 najvećih primalaca kosovskih imigranata. Dok je u proseku bilo oko 3.000 imigranata u

ostalih 7 najvećih primalaca, Nemačka je prosečno primala oko 15.000 kosovskih migranata godišnje, a slede Slovenija, Italija i Švajcarska.

Slika. 3

Kosovski imigranti prema zemljama prijema

⁵ Vidi fusnotu 3 o tome na šta se odnosi „Evropa“.

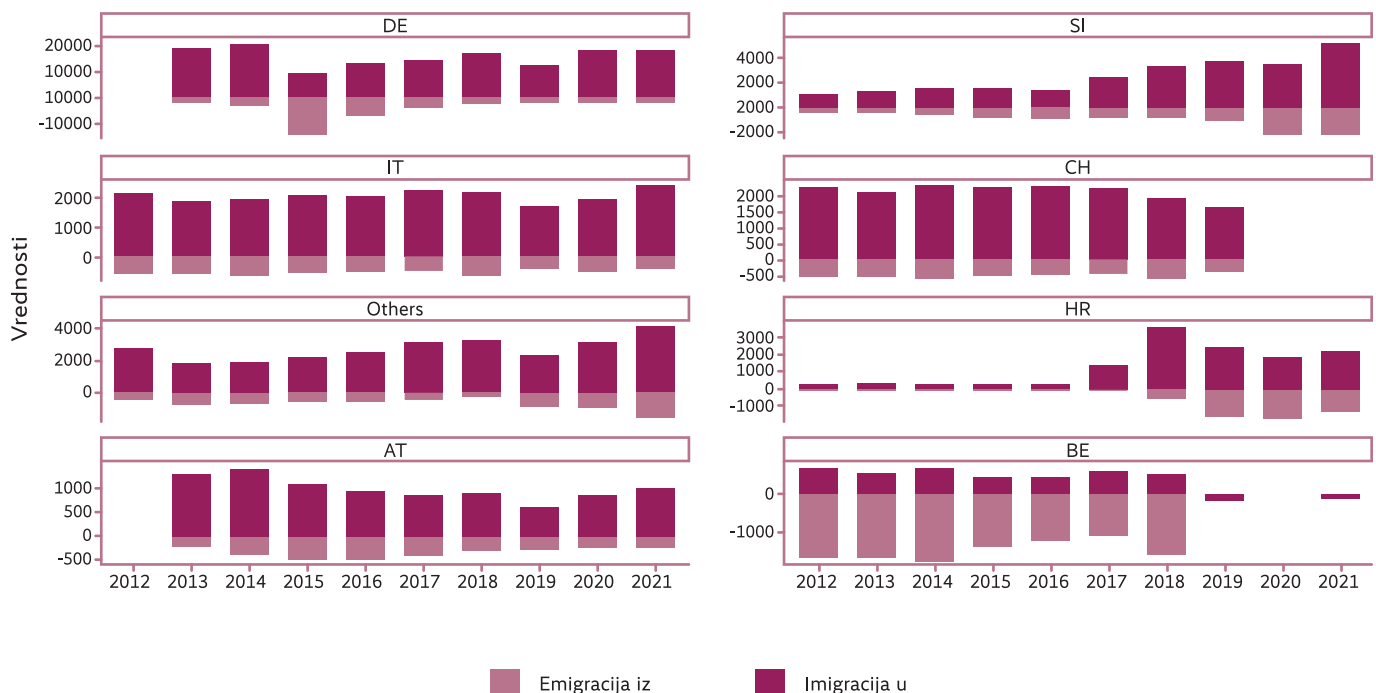
⁶ Vidi fusnotu 5 o tome na šta se odnosi „godina“.

Međutim, ne ostaju svi imigranti sa Kosova u mestima gde su prvobitno migrirali. Na primer, dok je Belgija među 7 najvećih primaoca migranata sa Kosova, postoji veći broj građana Kosova koji su emigrirali iz Belgije od onih koji su emigrirali u Belgiju – barem u poslednjoj deceniji (vidi sliku 4). Dakle, neto migracija u Belgiju je negativna među redovima kosovskih građana. Dok ostalih 7 država primalaca imaju pozitivnu neto migraciju kosovskih građana, ne

prolaze sve podjednako u održavanju kosovskih imigranata. Na primer, uprkos tome što prima oko dve hiljade imigranata godišnje, Hrvatska vidi da oko polovine njih napusti Hrvatsku svake godine, dok četvrtina koji migrira u Sloveniju takođe napušta potonju. Nemačka i Švajcarska su dve države koje primaju kosovske imigrante i zadržavaju većinu migranata – sa izuzetkom 2015, kada je Nemačka imala negativan neto kosovskih imigranata.

Slika. 4

Kosovska neto migracija prema (7 glavnih) zemalja prijema

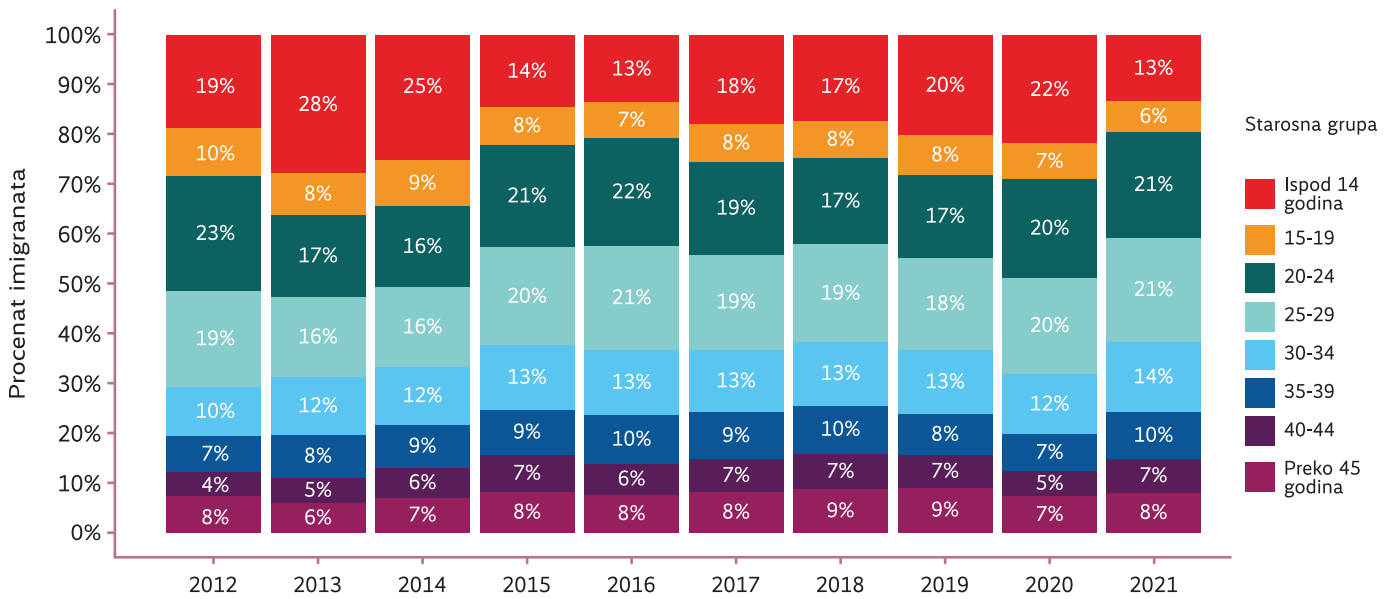

Trendovi prema starosnoj grupi

Što se tiče starosnih grupa, postoji jasan, mada blagi pomak u trendovima u protekloj deceniji kada su u pitanju kosovski migranti. Najjači trend promene u protekloj deceniji je da udeo migranata mlađih od 19 godina preuzimaju oni stariji od 30 godina. Na primer, u prvim godinama proteklih decenija (2012 – 2014), kosovski migranti mlađi od 19 godina su predstavljali oko trećine ukupnog udela kosovskih migranata. U 2013. ova starosna grupa je činila ukupno 36 odsto ukupnog udela migranata. Poslednjih godina dolazi do stalnog smanjenja starosne grupe kosovskih migranata mlađih od 19 godina. Na primer, 2021. je data starosna grupa predstavljala oko petinu udela ukupnih kosovskih migranata. Ovi vremenski trendovi se menjaju kada se uzme u obzir migrantska populacija starija od 30

godina. Druga starosna grupa u početnom periodu prošle decenije (2012-2014) predstavljala je oko trećinu kosovske migrantske populacije, dok novije brojke (tj. za 2021) pokazuju da predstavlja približno 40 odsto udela ukupnog broja kosovskih migranata. Na slici 5 je prikazan ukupan vremenski pregled migranata prema njihovoj starosnoj grupi. Najkonzistentnija/najstabilnija starosna grupa migranata u smislu učešća migranata su bili oni između 20 i 29 godina starosti, koji konzistentno čine oko 40 odsto udela ukupnih kosovskih migranata tokom protekle decenije. Takva a promena u starosnoj grupi među migrantima je u skladu sa promenom razloga za migraciju, odnosno da kosovski migranti sve više emigriraju zbog zapošljavanja – o čemu će se dalje raspravljati u sledećem pododeljku.

Kosovski imigranti prema starosnim grupama

Kada je u pitanju neto migracija različitih starosnih grupa, grafikoni 6 i 7 ispod otkrivaju sledeće trendove. U 2015. godini, u kojoj je zabeležen najviši nivo sekundarne migracije (gde su se pojedinci odselili iz svog prvobitnog mesta naseljavanja), sve starosne grupe su emigrirale po sličnim stopama. Međutim, najveći udeo čine oni od 14 godina ili mlađi, pri čemu oko 60% nije ostalo u svom prvobitnom mestu prebivališta u Evropi. Najpostojanija grupa koja je nastavila boravak u 2015. bila je starosna grupa 20-25 godina. Posle 2015. trendovi onih koji migriraju, ali ne nastavljaju da ostaju u svom prvobitnom prebivalištu u Evropi

variraju u zavisnosti od starosne grupe. Brzo razmatranje obe cifre u nastavku sugerise da što je starija migrirajuća populacija, to je veća verovatnoća da će napustiti svoje novo migracijsko mesto stanovanja. Slika 7 jasnije govori o trendovima. Sve u svemu, a i tokom godina protekle decenije, postoji jasna korelacija između starosti migratornog stanovništva i njihovog iseljavanja iz prvobitnog mesta nastanjanja. Samo oko 5-7 odsto mlađih od 19 godina emigrira iz Evrope, u poređenju sa oko 25-30 odsto onih koji imaju 45 ili više godina.

Kosovska neto migracija prema starosnim grupama

Udeo kosovske neto migracije prema starosnim grupama

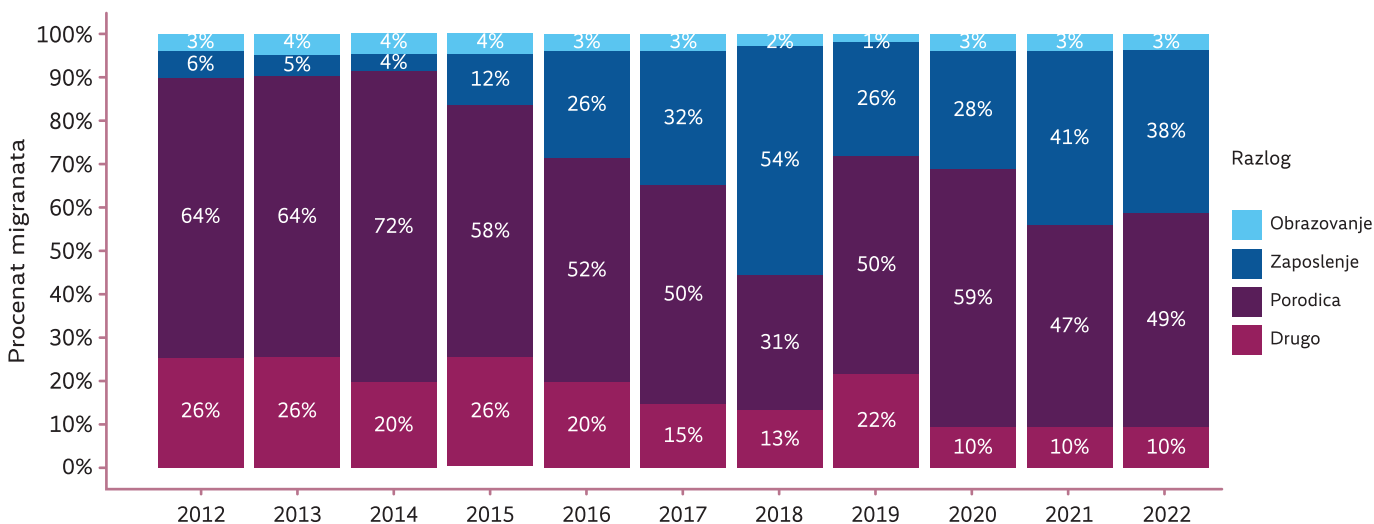

Trendovi po razlogu

Slično kao i migracioni obrasci koji se menjaju prema starosnim grupama, postoje neki jasni obrasci promene kada su u pitanju razlozi zbog kojih kosovski građani imigriraju u Evropu. Migracija iz porodičnih razloga je u konstantnom padu u poslednjoj deceniji. U početnom periodu protekle decenije (2012-2014) preko dve trećine je migriralo iz porodičnih razloga. Međutim, razmatrajući noviji period, tj. 2021, samo nešto više od trećine kosovskih građana je migriralo iz porodičnih razloga. Razlozi zapošljavanja su zamenili prethodne pokretače migracije, skočivši sa samo oko 5% u prvim godinama prošle decenije (2012-2014) na više od jedne trećine migranata koji su naveli zaposlenje

kao svoj primarni razlog za migraciju. Obrazovanje kao razlog je ostalo na istom nivou tokom protekle decenije, što sugerise da oni koji migriraju u obrazovne svrhe možda neće uzeti u obzir bilo kakvu potencijalnu promenu glasačkog ponašanja ili uticaj na stanovništvo matice. Zanimljivo je da povećanje udela migranata koji odlaze radi zapošljavanja prethodi liberalizaciji kretanja (viznoj liberalizaciji) za kosovske građane koja ju stupila na snagu 1. januara 2024. Najveći udeo migranata za ciljeve zapošljavanja je bio u 2019, kada je zabeleženo da je preko 50 odsto migranata migriralo radi zapošljavanja.

Udeo kosovskih imigranata prema razlogu migracije

Iz navedenih dokaza i postojećeg znanja u literaturi može se izvući nekoliko implikacija. Za početak, čini se da oni koji migriraju zbog zaposlenja, za razliku od onih koji migriraju iz porodičnih razloga (tj. spajanje porodice), održavaju čvršće veze sa maticom, sa izvesnom verovatnoćom da utiču na politiku kod kuće (Haas 2005). Na primer, Kapur (2014) sugeriše da oni koji migriraju zbog zaposlenja, uopšteno govoreći, imaju tendenciju da imaju konkretnije planove za povratak i održavanje profesionalnih veza sa svojom maticom. S tim u vezi, Rother (2016) sugeriše da se oni koji migriraju zbog zaposlenja češće angažuju u onome što se sugeriše kao „cirkularna migracija“ – oni koji se kreću napred i nazad iz i u maticu i zemlju odredišta.

Uticao koji takvi migranti mogu imati na politiku matice i procese demokratizacije je dvostruk. S jedne strane, kvalitet politike matice migranata zavisi od vrste režima zemalja domaćina migranata. Ako su zemlje odredišta migranata demokratske, kao što je slučaj sa kosovskim migrantima, kosovski „cirkularni“ migranti počinju da razvijaju očekivanja i suočavanje sa stvarnošću usled njihovih kretanja napred-nazad od i do svojih matice i zemalja odredišta (Rother 2016). Stoga je veća verovatnoća da će se oni koji migriraju zbog zaposlenja aktivno uključiti i zagovarati demokratske prakse naučene u zemljama domaćina. Pored toga, Maydom (2017, n.p.) zaključuje da „finansijske doznake iz demokratskih zemalja su praćene i po-

jačavaju prenos društvenih doznaka u obliku prodemokratskih političkih normi“.

S druge strane, implikacije se ne mogu izolovati od širih neliberalnih trendova u Evropi i šire, gde građani Kosova imaju tendenciju da migriraju. Putem istog mehanizma kroz koji matične zemlje mogu imati koristi u svojim praksama demokratizacije kroz sticanje i prenošenje vrednosti migranata koji žive u njihovim demokratskim zemljama odredišta, tako se njihove vrednosti mogu na kraju promeniti, kao što skreću pažnju Auer i Schaub (2024), ako njihove zemlje odredišta postanu manje demokratske, a samim tim i više neliberalne. Oni takođe daju još jedno upozorenje iz svoje longitudinalne studije o 430.000 pojedinaca iz Centralne i Istočne Evrope (CIE) pokazujući da migranti iz CIE obično drže liberalnije vrednosti od ne-migranata; njihov izlazak na taj način može pogoršati demokratiju u njihovim matičnim zemljama. Ne postoje longitudinalni podaci o verovanjima i ideologijama kosovskih migranata i ne-migranata. Međutim, s obzirom na to da sistem i organizacija kosovskih političkih stranaka ne prate standardne podele u Evropi ili zemljama CIE na levicu ili desnicu, liberalnu ili neliberalnu, populističku ili nepopulističku, teško je reći da li ovakvi najnoviji trendovi u Evropi, ili drugde gde kosovski migranti izaberu da budu locirani, mogu jasno uslediti na Kosovu.

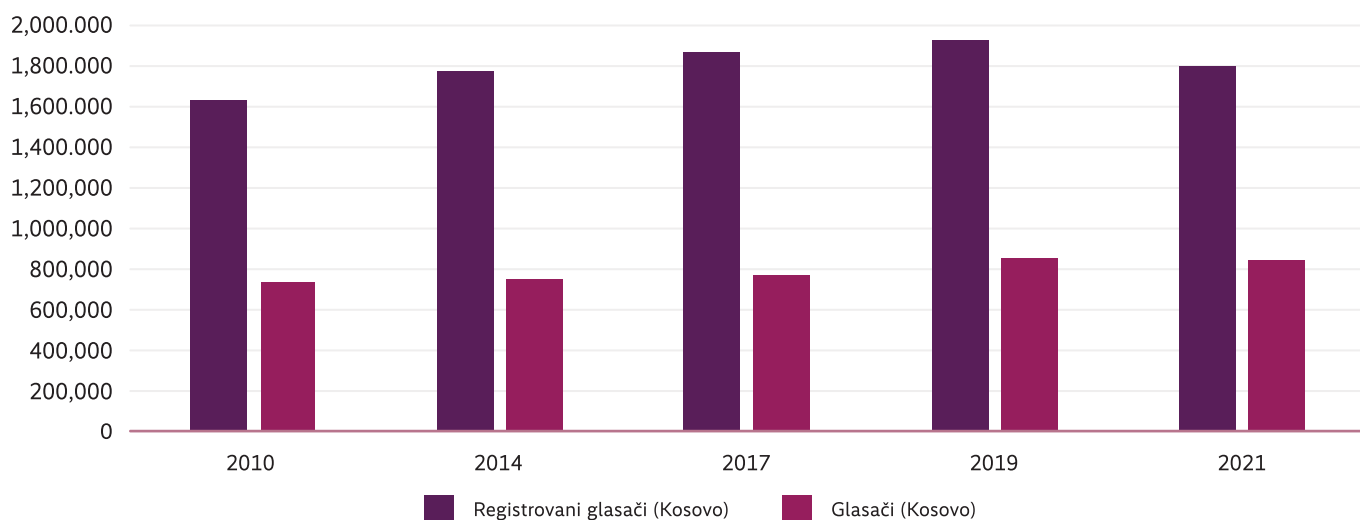
Učešće na izborima u matici

Kada je reč o obrascima glasanja na Kosovu (bez učešća migrantske zajednice), postoji stabilan trend. Prema vremenskoj evidenciji Centralne izborne komisije Kosova (CIK 2024), sveukupno, postoji blagi pad upisanih glasača na Kosovu, ali je broj onih koji glasaju stabilniji sa blagim porastom tokom godina i iznosi oko 800.000 ukupno od onih

koji glasaju uzimajući u obzir poslednja tri izborna ciklusa (vidi Sliku 9). Drugim rečima, u protekloj deceniji (2010 – 2021), odnos između registrovanih i stvarnih glasača se kretao u rasponu između 0,41 (2017) do 0,47 (2021).

Registrovani naspram stvarni glasači na Kosovu (bez dijaspora)

Slika. 9

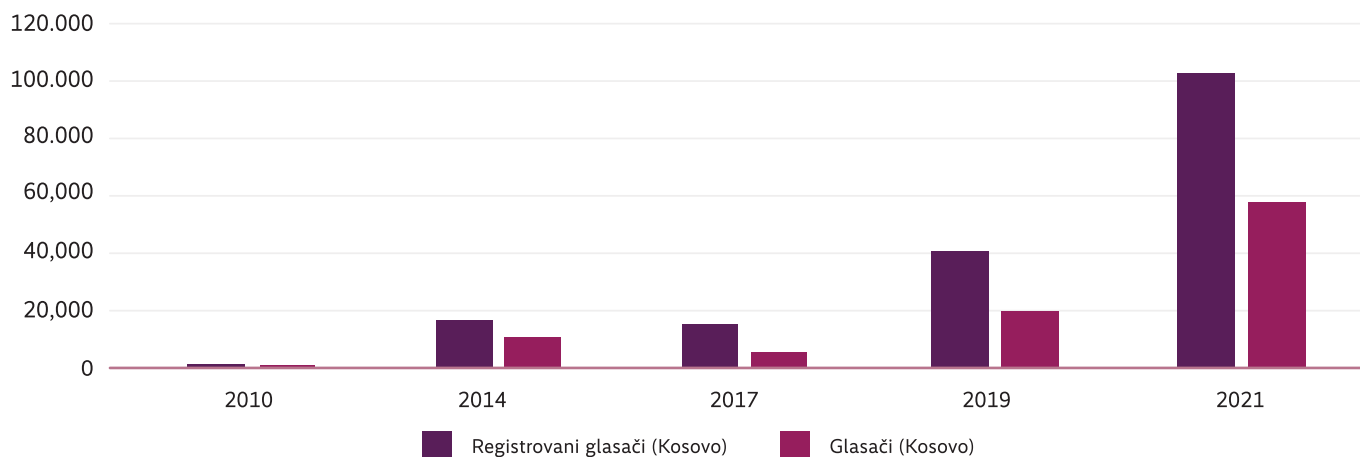

Učešće glasača iz inostranstva je u stalnom porastu, kako u registraciji tako i u stvarnom odzivu. U 2010. je bilo nešto više od 1.600 onih koji su se registrovali da glasaju iz inos-

transtva, dok je ovaj broj porastao šezdeset pet puta u 2021, podigavši broj na preko 102.000 registrovanih glasača (vidi sliku 10).

Registrovani naspram stvarni glasači iz dijaspora (bez Kosova)

Slika. 10

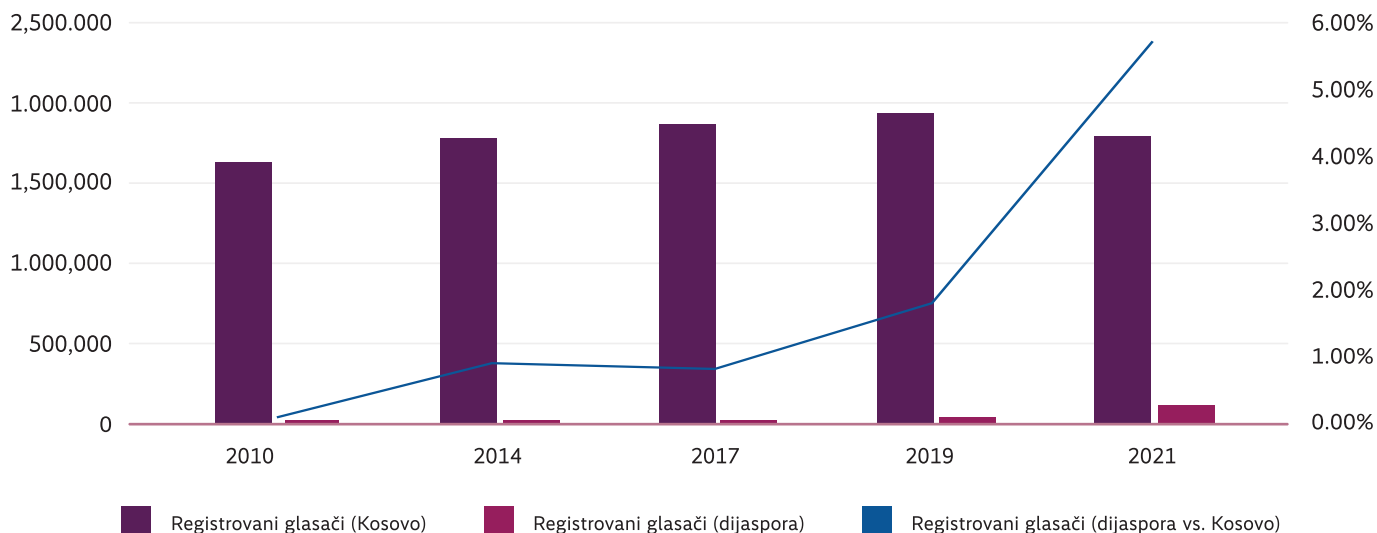

Trend prati ukupne migratorne trendove; međutim, migracioni trendovi ne mogu da objasne nagli porast u protekla dva izborna ciklusa, kako prijavljenih tako i onih koji glasa ju iz inostranstva. Ovde treba obratiti posebnu pažnju na dva grafikona ispod (Slika 11 i Slika 12). Pokazuju da se procenat glasača migranata sa Kosova u odnosu na

domaće glasače značajno povećao. Udeo upisanih glasača iz dijaspora u odnosu na glasače u matrici je u 2010. iznosio desetinu jednog procenta, dok je u 2021. bio preko pet procenata. Kada je reč o glasačima, isti udeo od 0,14 odsto je u 2010. i 6,7 odsto u 2021.

Slika. 11

Registrovani glasači (dijaspora naspram Kosova)

Slika. 12

Glasači iz dijaspora i Kosova (naspram)

Nekoliko studija je ispitalo kako države usvajaju različite zakonodavne prakse u podsticanju ili obeshrabrivanju učešća migranata u izbornoj politici njihove matične zemlje. Lafleurova (2014) studija se prvenstveno bavi shvatanjem zašto različite države usvajaju različite politike za migrantsku populaciju koja učestvuje u glasanju na izborima u matrici. Na primer, iako i Meksiko i Italija dozvoljavaju glasanje van zemlje, rezultati oba ova slučaja su mešoviti.

U Italiji je zabeležen veliki odziv migrantskog stanovništva, u poređenju sa Meksikom gde je glasao veoma ograničen broj migranata (Lafleur 2014). Ispostavilo se da je Meksiko usvojio daleko glomazniji birokratski proces u odnosu na Italiju. Zašto je to tako ostaje zagonetka. Lafleur (2014) identifikuje sledeće razloge za omogućavanje ili onemogućavanje učešća migrantske populacije u glasanju na izborima u matrici: (i) lobiranje emigranata; (ii) zavisnost

matice od doznaka; (iii) želja matice da se emigranti koriste kao resursi u globalnoj ekonomiji; (iv) transformacija režima u matici; i (v) izborni interesi domaćih političkih stranaka.

Međutim, kao što je prikazano u dokazima iznad, učešće migranata na kosovskim izborima u 2021, odnosno enormno povećanje njihovog učešća, ne može se ubedljivo objasniti većinom Lafleurovih (2014) očekivanja. Za početak, poslednjih godina nije bilo velikih zakonskih promena u pogledu načina na koji kosovski migranti mogu da glasaju koji bi objasnili nagli trend rasta na izborima 2021. I dalje postoje velike birokratske prepreke (Germin 2021; Dahsyla 2021). Svakako, zabeležene su određene manje promene u 2017. (Dahsyla 2021), ali promene teško mogu da objasne

trenutni porast interesovanja migranata za političko učešće u matici.

Kada je reč o zavisnosti kosovskih porodica od doznaka, u protekloj deceniji do poslednjeg perioda nije bilo nikakvih promena – tj. kosovske porodice zavise od doznaka koliko i u 2010. (Vidi UNDP 2024b). Kada je u pitanju (i) emigrantsko lobiranje i (v) izborni interesi domaćih političkih stranaka – takvi faktori mogu igrati određenu ulogu jer se čini da postoji porast lobiranja političkih stranaka među kosovskim migrantima u inostranstvu. Potonji se približava Ostergaard-Nielsenovoj (2002) studiji koja sugerise da slučajevi organizovanih mreža dijaspore i stranačkih aktivnosti i političkih događaja u matici mogu igrati ulogu u povećanju političkog učešća.

Migracije i stavovi u matici

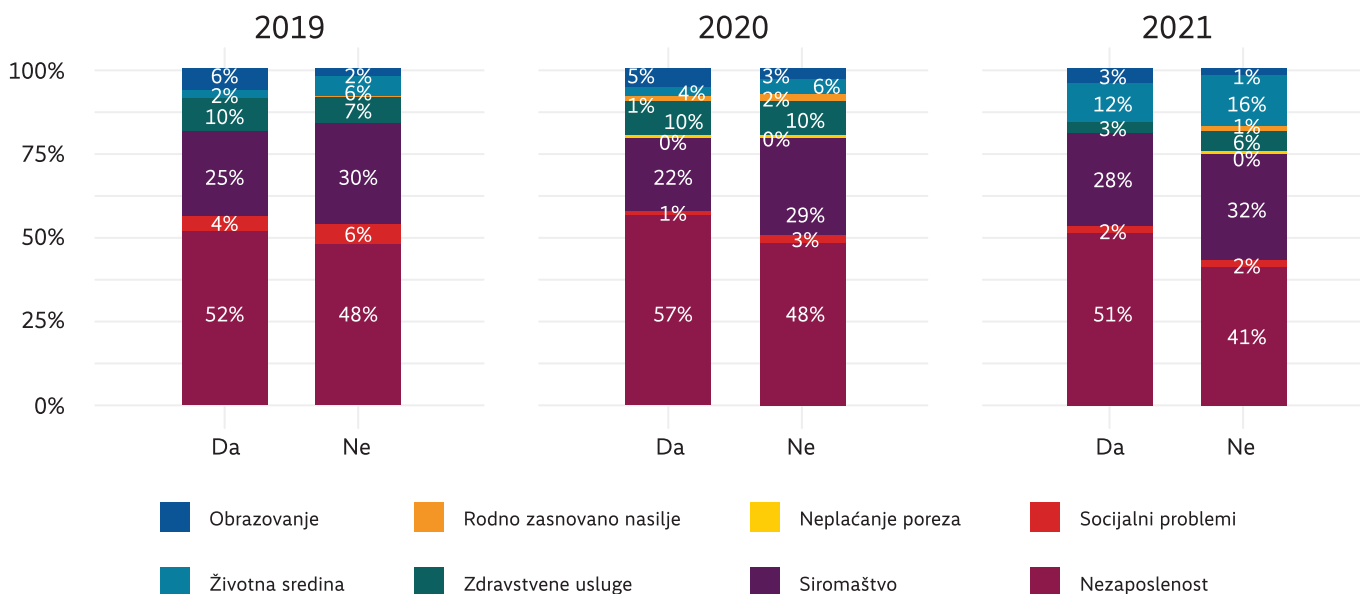
Sledeći odeljak uzima podatke Javnog pulsa UNDP (2024a) kako bi se obuhvatili stavovi o različitim društveno-političkim pitanjima između onih koji imaju članove uže porodice migrante u inostranstvu i onih koji nemaju. Ova studija ima za cilj da proceni u kojoj se meri pojedinci sa članovima uže porodice koji žive u inostranstvu razlikuju od onih koji nemaju migrantske veze u svojim stavovima o političkom učešću i različitim demokratskim pokazateljima. Nalazi ne sugerišu uzročnost, već ukazuju na korelacije kroz koje se mogu izvući i testirati dalje implikacije i hipoteze.

Na primer, kada je od uzorka na Kosovu zatraženo da „identifikuju jedan od [mnogih] problema za koji [oni] smatraju da predstavlja najveći problem sa kojim se Kosovo

trenutno suočava“⁷, oni su predložili sledeće (vidi Sliku 13) prema tome da li imaju ili nemaju člana porodice u inostranstvu. Zanimljivo je da je rezultat mešovit. Obrazovanje zauzima veći udeo, uključujući nezaposlenost, kao najveći problem sa kojim se Kosovo suočava po mišljenju onih koji imaju član(ove) porodice u inostranstvu u poređenju sa onima koji nemaju. Međutim, isto se ne primećuje kada je u pitanju zabrinutost oko poreza, siromaštva, pa čak ni životne sredine. Oni koji nemaju članove porodice u inostranstvu ovakva pitanja označavaju kao najveći problem mnogo više od onih koji imaju članove porodice u inostranstvu. Siromaštvo kao najveći problem je mnogo izraženije kao zabrinutost među onima koji nemaju članove porodice koji žive u inostranstvu (vidi sliku 13).

Slika. 13

Prva najveća briga kosovskih ispitanika u ovom trenutku na osnovu toga da li imaju (Da) ili nemaju (Ne) člana porodice u inostranstvu

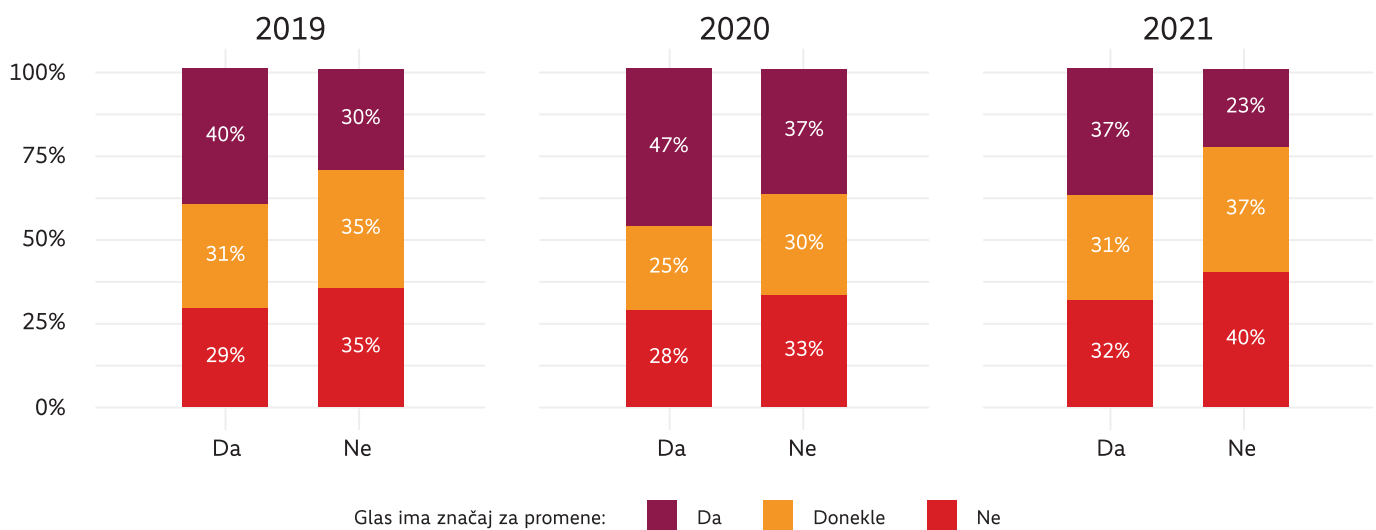
⁷ Podaci UNDP o „glavnim problemima“ uključuju mnoga druga pitanja; međutim, mi predstavljamo samo izabrane probleme relevantne za potrebe ove studije, poput onih koji povlače šire društvene probleme, a ne mnoga druga pitanja koja navodi UNDP.

Kada je reč o političkom učešću u smislu glasanja, rezultati su jednostavniji. Na pitanje da li veruju da njihov glas može doneti promene na Kosovu, ispitanici sa članovima porodice u inostranstvu će se za više od 10 procentnih poena verovatno složiti u poređenju sa onima koji nemaju veze

sa migrantima. Ipak, primetno je da se trend blago pomerio tokom godina. Bez obzira što imaju članove porodice u inostranstvu, udeo ispitanika koji veruju da njihov glas može doneti promenu je opao u poslednjih pet godina.

Slika. 14

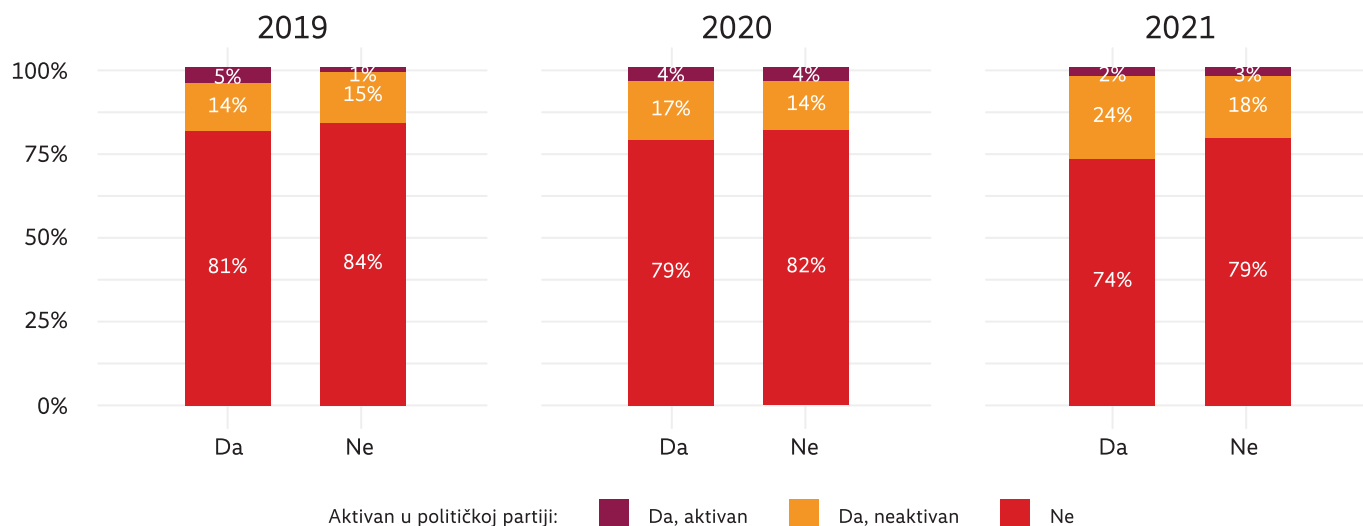
Mišljenje kosovskih ispitanika da li je njihov glas bitan za promene na osnovu toga da li imaju (Da) ili nemaju (Ne) člana porodice u inostranstvu

Kada je u pitanju aktivno učešće kao što su političke stranke (Slika 15), OCD (Slika 16) i građanske inicijative (Slika 17), postoje samo male razlike između onih na Kosovu sa ili bez članova porodice u inostranstvu. Na pitanje da li su učestvovali u nekoj političkoj stranci u poslednjih šest meseci, ispitanici na Kosovu su dali sledeće odgovore na osnovu toga da li su imali članove porodice u inostranstvu. Čini se da oni sa članovima porodice u inostranstvu samo neznatno više učestvuju u političkim strankama od onih koji nemaju članove porodice u inostranstvu. Na Kosovu, pojedinci sa članovima porodice u inostranstvu učestvuju u političkim strankama samo nešto više — za oko 3-5 procentnih poena — od onih koji nemaju veze sa migrantima.

Ovo je posebno slučaj kada su u pitanju poslednje godine: 2020. i 2021. Postojeći empirijski dokazi ne mogu odmah da ukažu na bilo kakvu uzročnu vezu između nedavnog porasta udela glasanja kosovskih migranata i upisivanja za glasanje iz inostranstva i povećanog učešća u matici. To je možda zato što, kako pokazuje Slika 15, postoji opšti trend povećanja učešća političkih stranaka, kako među onima koji imaju tako i među onima koji nemaju članove porodice u inostranstvu između 2019. i 2021. Ipak, sveukupno, oni sa članovima porodice u inostranstvu i dalje su nešto više angažovani u političkim strankama (i aktivno i neaktivno) od onih koji nemaju članove porodice u inostranstvu.

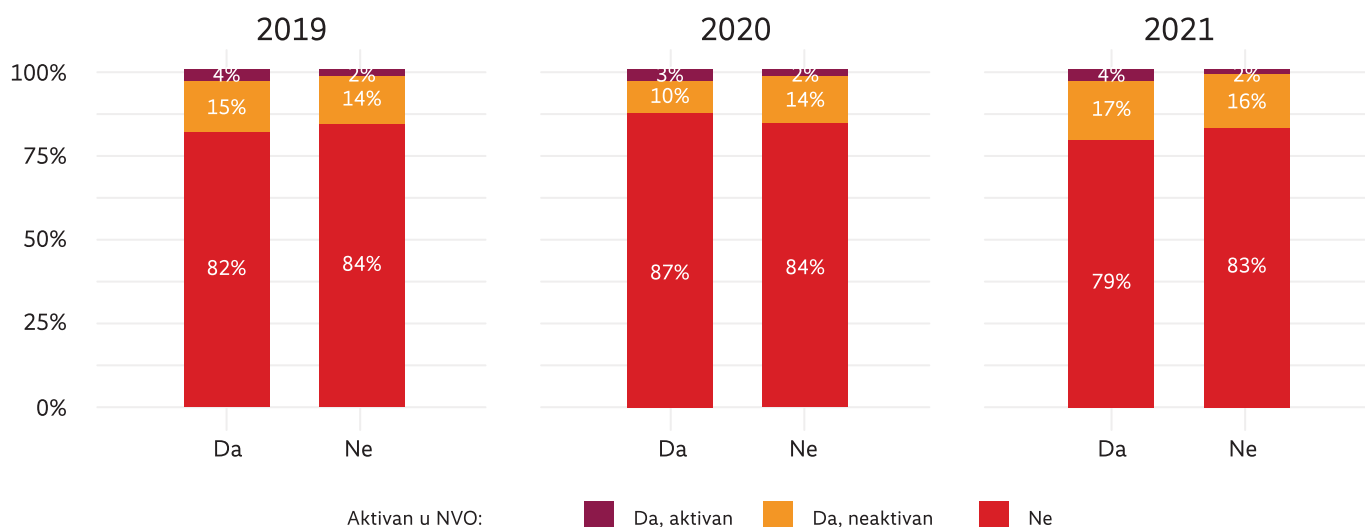
Mišljenje kosovskih ispitanika o njihovom učešću u političkoj stranci na osnovu toga da li imaju (Da) ili nemaju (Ne) člana porodice u inostranstvu

Isto tako, kada su upitani da li su u „poslednjih šest meseci učestvovali [bili učesnici]“ u OCD, kosovski ispitanici sugerišu veoma slične trendove kao kada su upitani o političkim strankama. Ispitanici su uopšteno veoma neaktivni, pri čemu oni koji imaju članove porodice u inostranstvu pokazuju samo nešto veću stopu učešća – ali prilično

beznačajnu u poređenju sa onima koji nemaju članove porodice u inostranstvu. Pored toga, kao i kod političkih stranaka, postoji opšti trend učešća u OCD, kako među onima sa članovima porodice u inostranstvu, tako i među onima bez članova porodice u inostranstvu između 2019. i 2021.

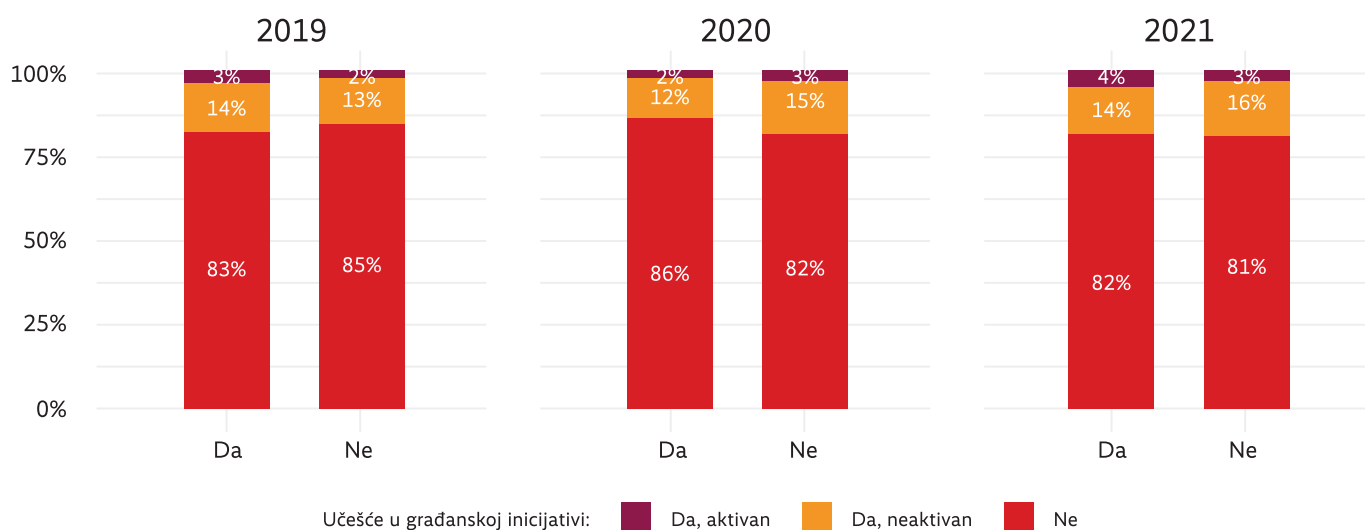
Mišljenje kosovskih ispitanika o njihovom učešću u OCD na osnovu toga da li imaju (Da) ili nemaju (Ne) člana porodice u inostranstvu

Na pitanje da li su u „poslednjih šest meseci učestvovali [bili učesnici]“ u građanskoj inicijativi, kosovski ispitanici usuglasili sledeće na osnovu toga da li imaju člana porod-

ice u inostranstvu ili ne (vidi Sliku 17). Postoje neznatne razlike između ove dve grupe.

Mišljenje kosovskih ispitanika o njihovom učešću u građanskim inicijativama na osnovu toga da li imaju (Da) ili nemaju (Ne) člana porodice u inostranstvu

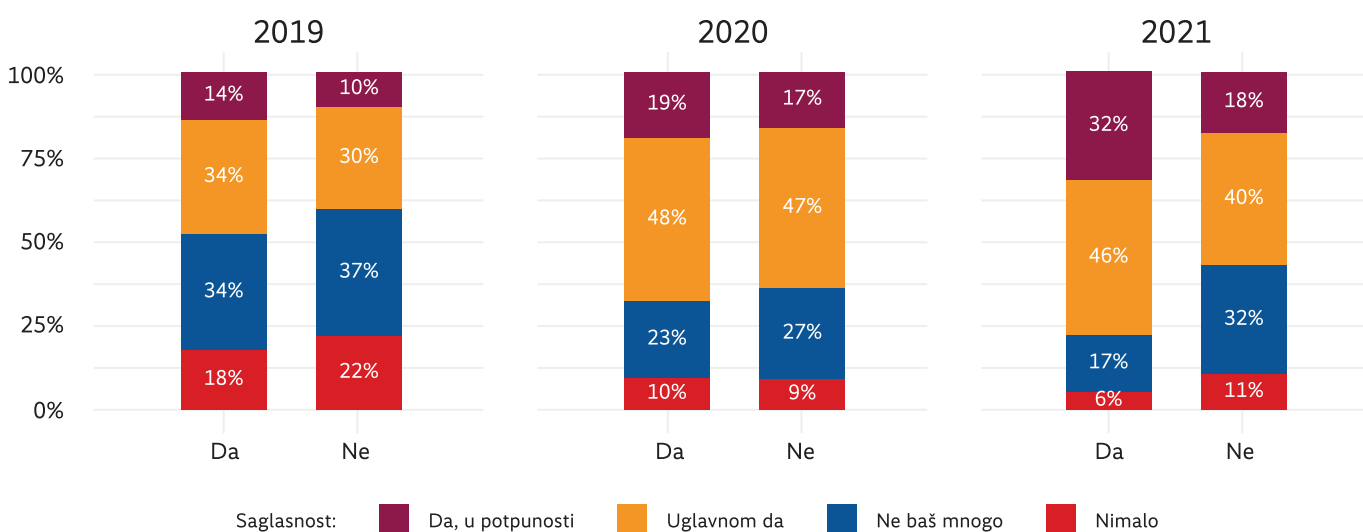

Ove male, ali ipak značajne razlike između ispitanika koji imaju neposrednu migrantsku porodičnu pozadinu (tj. imaju člana porodice u inostranstvu) i onih koji nemaju člana porodice u inostranstvu kada je u pitanju učešće u političkom životu na Kosovu izgleda da nisu slučajne. Mišljenja ispitanika o različitim pitanjima merenja indeksa demokratizacije na Kosovu prate slične obrasce. Dok izveštaj u nastavku predstavlja obrasce za niz demokratskih indikatora, upoređujući ispitanike sa i bez migrantske pozadine u neposrednoj porodici, mi razmatramo neke od opštih nalaza.

Na primer, na pitanje da li „izbori na Kosovu [su] demokratski i u skladu sa međunarodnim standardima?“ ispitanici sa članovima porodice u inostranstvu smatraju da su izbori na Kosovu mnogo više demokratski u odnosu na one koji nemaju članove porodice u inostranstvu. Razlika između dve grupe ispitanika je ista tokom godina; iako ova razlika značajno raste u 2021. godini (vidi sliku 18). Sličan je slučaj i sa drugim indikatorima demokratije koji su predstavljeni u nastavku.

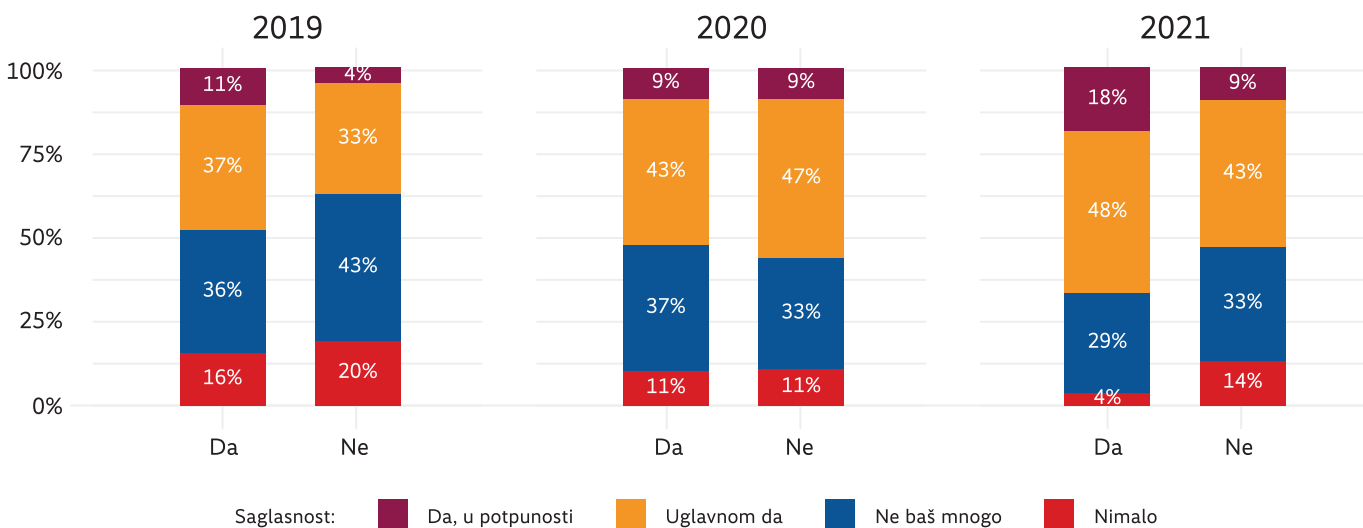
Slika. 18

Da li su izbori na Kosovu sprovedeni demokratski i u skladu sa međunarodnim standardima?

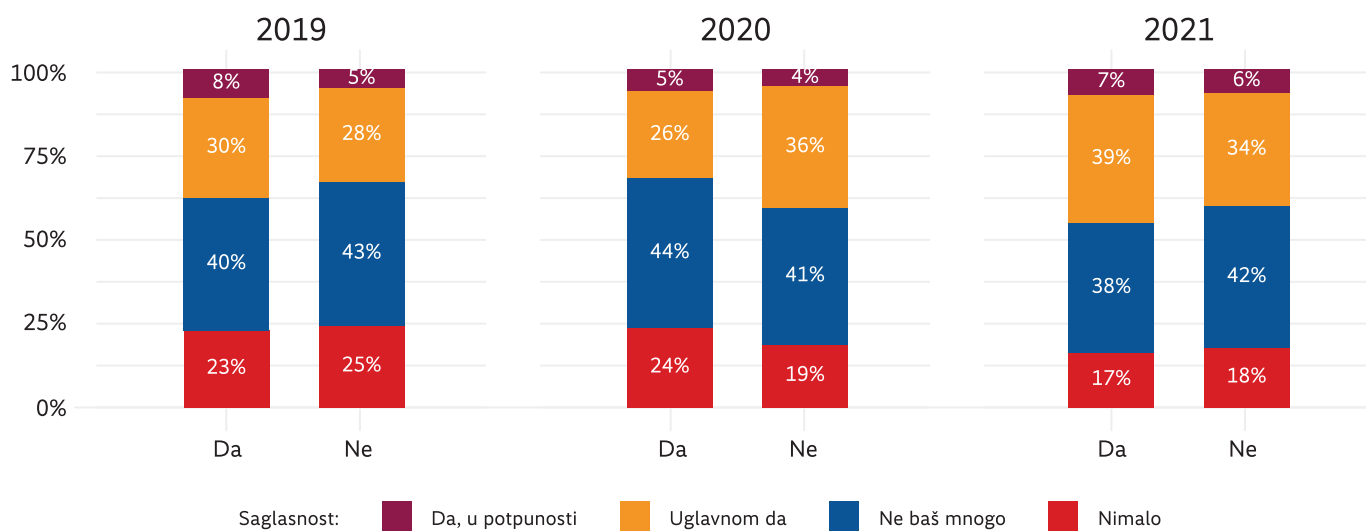
Slika. 19

Da li parlament nadgleda učinak vlade?

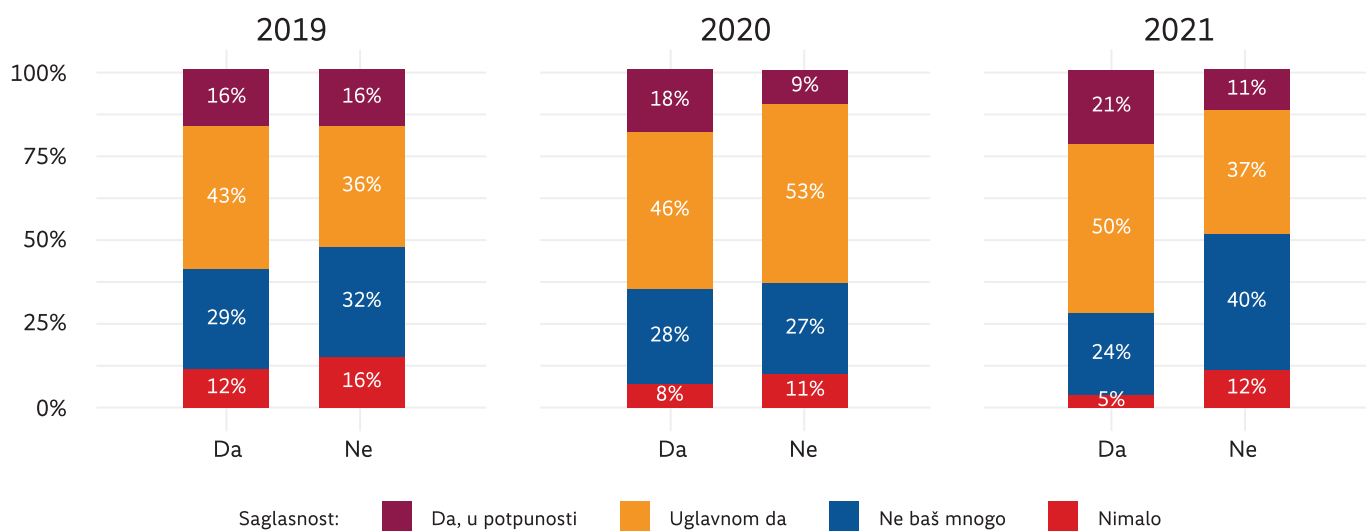
Da li sudska vlast donosi svoje odluke nepristrasno?

Slika. 20

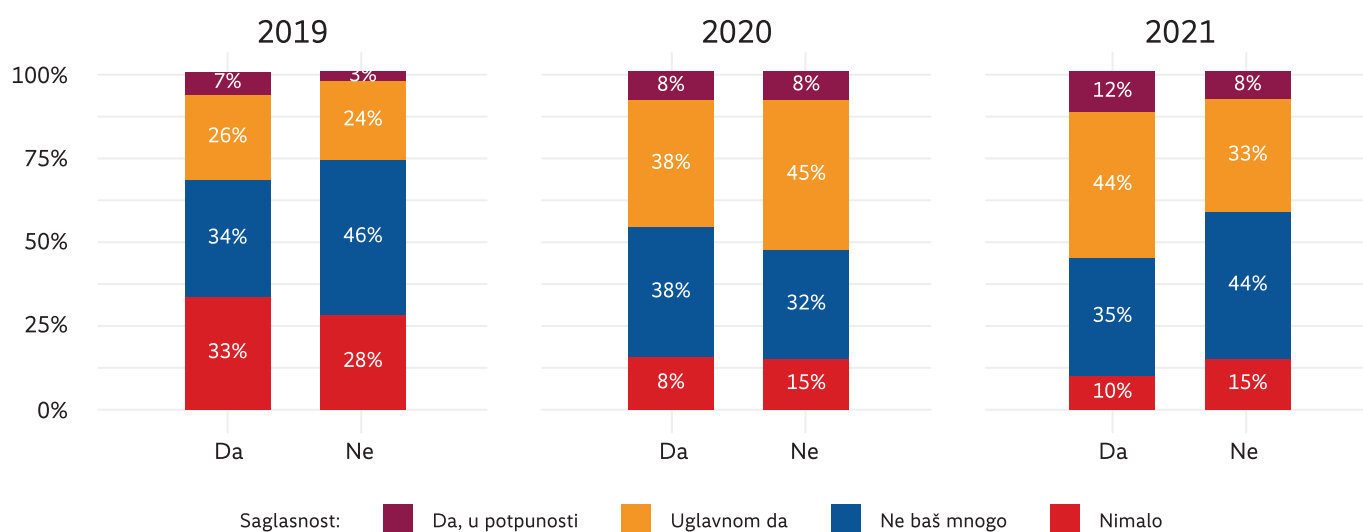

Da li mediji na Kosovu uživaju slobodu izražavanja?

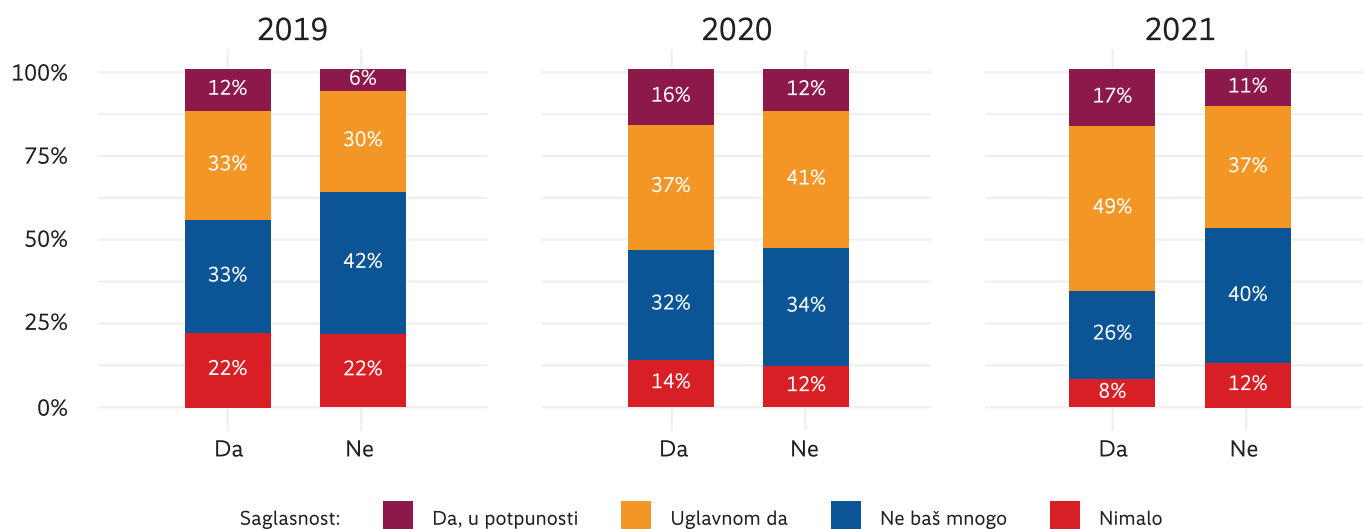
Slika. 21

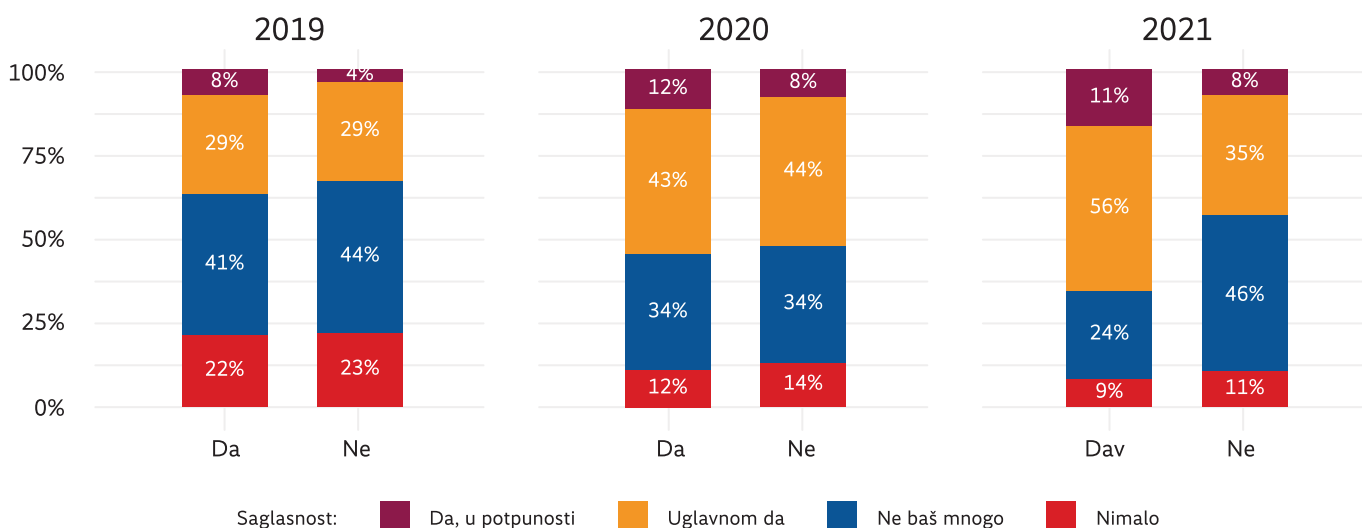
Da li je kosovska izvršna vlast u skladu sa prioritetima svojih građana?

Da li su kosovski Ustav i zakoni u skladu sa demokratskim principima i principima ljudskih prava?

Bez obzira na svakodnevnu politiku, da li se slažete da su na Kosovu dobro ukorenjeni demokratski procesi i da idu u dobrom pravcu?

Uočene razlike između ispitanika na Kosovu sa i bez članova porodice u inostranstvu sugeriraju nekoliko implikacija i potencijalnih hipoteza. Prvo, nedavni porast broja kosovskih migranata koji odlaze radi zaposlenja, a ne spajanja porodice, sugeriraju rastući trend „nepotpune“ migracije—gde pojedinci održavaju veze i sa svojom maticom i sa zemljom domaćinom. Iako nije nov koncept u studijama o migracijama, sve veći udeo „nepotpune“ migracije – gde pojedinci održavaju bliže i aktivnije veze i sa maticom i sa zemljom domaćinom – podiže potencijal za povećani prekogranični politički angažman. Kako Duquette-Rury et al. (2018, str. 18) sugeriraju, domaća politika „ne mora nužno da bude lokalna“ pošto prekogranične veze koje obično stvaraju „nepotpuna“ migracija generiraju mehanizme i motivaciju i za migrante i za one u matičnoj zemlji da se politički angažuju. Ovo rezonuje sa nekim od nalaza predstavljenih u ovom izveštaju, pri čemu su kosovski građani sa članovima porodice u inostranstvu politički aktivniji od onih koji nemaju članove porodice u inostranstvu (vidi Sliku 14 i Sliku 15).

Kada je reč o kosovskim građanima sa članovima porodice u inostranstvu koji po svom mišljenju o različitim pokazateljima demokratije na Kosovu beleže veće rezultate u poređenju sa onima bez, može se ponuditi nekoliko hipoteza. Prvo, pojedinci ili porodice koji primaju doznake iz inostranstva povezuju takve finansijske beneficije sa stabilnošću i napretkom, u poređenju sa onima koji nemaju takve finansijske tokove. Stabilnost može poboljšati percepciju da je u matici bolje i tako ih „zaštiti“ od potenci-

jalne trenutne nestabilnosti ili poteškoća kod kuće. Iako studija Chauvet et al. (2016) ne nudi potpuno objašnjenje pitanja ona pokazuje veoma slične obrasce među uticajima malijskih migranata na politička uverenja njihove zemlje. Malijski migranti razmišljaju o politici svoje matične zemlje pozitivnije u odnosu na Malijce koji žive u matici.

Bliske veze sa migrantima, bilo porodične ili druge – kao što su bliski prijatelji ili drugi kontakti, omogućavaju mehanizam „provere“ za one koji žive u matici. Batista et al. (2019) pokazuju da česti kontakti sa migrantima pružaju poboljšano znanje o širim političkim procesima i, samim tim, potencijalno veću motivaciju za političko učešće. Ekonomski i politički uticaju takvih kontakata između skorašnjih migranata i onih u matičnoj zemlji mogu se ilustrovati anegdotskim dokazima koji služe da se istakne ovo pitanje. Na primer, i političari i migranti na i sa Kosova su u poslednje vreme prihvatili narativ da „na Kosovu ipak nije tako loše“ kada je reč o tome da li je opravdano emigrirati sa Kosova. Jedan od kosovskih poslanika je 2019. prokomentarisao da ima dva brata u Nemačkoj koji ne mogu sebi priuštiti da se tuširaju više od dva puta mesečno, sugerirajući da u poređenju na Kosovu nije tako loše kao što se pretpostavlja (Berisha 2019). U nedavnom intervjuu, kosovski premijer, Aljbin Kurti, takođe je izneo nekoliko elaboracija o tome zašto emigracija možda nije rešenje koje potencijalni emigranti možda žele da postignu – život u inostranstvu možda nije lakši nego na Kosovu (Publikja 2024). Postoji samo nekoliko primera anegdotskih dokaza koji ukazuju na isti pravac diskusije o emigriranju sa Kosova.

Zaključci

Diskusija o ovom izveštaju naglašava nekoliko obrazaca kada je reč o ulozi migracije u oblikovanju društveno-političkog pejzaža Kosova. Analiza otkriva nekoliko ključnih trendova i njihove implikacije:

- Kosovo se je suočilo sa značajnom emigracijom, sa preko pola miliona građana koji su otišli između 2012. i 2021. Ipak, treba uzeti u obzir one koji su takođe emigrirali iz svog prvobitnog mesta boravka u svim migracionim kretanjima. Broj onih koji su zauvek napustili Kosovo u protekloj deceniji mnogo je bliži i viši je od 300.000 u protekloj deceniji.
- Glavni pokretači migracije su evoluirali, pri čemu je zapošljavanje nadmašilo spajanje porodica kao primarni razlog emigracije. Ovo odražava promenjive društveno-ekonomske uslove i naglašava ulogu ekonomskih faktora u odlukama o migracijama. Takva promena u razlozima za migraciju među kosovskim građanima stvara nekoliko implikacija. Radni migranti održavaju bliže veze sa svojom maticom od onih koji migriraju zbog spajanja porodice. Nazvani „nepotpunim“ migrantima, radni migranti koji održavaju i profesionalne i porodične veze sa svojom maticom imaju veću verovatnoću da se uključe u politiku matice.
- U vezi toga, demografski profil migranata se menja, sa sve većim udelom starijih pojedinaca koji migriraju, dok udeo mladih opada. Promena starosne grupe među kosovskim migrantima takođe odražava promene u razlozima migracije, kao što je gore opisano. Ovde vredi dodati da su takvi tipovi migranata istovremeno oni koji se češće vraćaju, ali koji takođe mogu imati konkretnije planove za trajni povratak. Dakle, ulozi za takve migrante su mnogo veći u matici od onih koji migriraju iz porodičnih razloga (spajanja) sa manjom tendencijom da planiraju povratak.
- Došlo je do dramatičnog porasta učešća dijaspore na izborima na Kosovu, pri čemu su registrovani glasači iz inostranstva porasli sa 1.600 u 2010. na preko 102.000 u 2021. Ovo povećanje je nadmašilo promene u migracionim trendovima, što sugerise da su u igri drugi faktori – kao što su intenzifikovana politička kampanja usmerena na dijasporu ili povećana politička svest. Međutim, kako promenljiva starosna grupa tako i razlozi za migraciju mogu da odražavaju, barem delimično, povećano interesovanje za političko učešće kod kuće.
- Pojedinci na Kosovu sa članovima migrantima u porodici obično pokazuju veću političku efikasnost, takođe dublje verujući da njihovi glasovi mogu uticati na promene na Kosovu. Pored toga, ove porodice daju pri-

oritet pitanjima poput obrazovanja i nezaposlenosti više nego domaćinstva bez članova migranata, što odražava potencijalne transfere vrednosti iz njihovih zemalja domaćina. Međutim, malo je dokaza o značajnim promenama podstaknutim dijasporom u drugim društveno-političkim pitanjima, kao što su zabrinutost za životnu sredinu ili rodno zasnovano nasilje, naglašavajući selektivnu prirodu uticaja migracije.

- Slično tome, kada je u pitanju nekoliko indikatora indeksa demokratizacije na Kosovu, pojedinci sa migrantima članovima porodice u inostranstvu dele više optimizma u pogledu demokratskog funkcionisanja matice u poređenju sa pojedincima bez migranata članova porodice u inostranstvu. To je slučaj sa nizom demokratskih indikatora kao što su izborni proces, funkcionisanje izvršne vlasti, parlamenta, sudstva, sloboda medije i drugi. Izveštaj je izveo nekoliko hipoteza o tome zašto to može biti slučaj. Prvo, učestaliji migranti napred-nazad, posebno među onima koji sve više migriraju zbog zaposlenja, prolaze kroz pregled realnosti između njihovih demokratskih država domaćina i njihove matice. Drugo, doznake obezbeđuju veću stabilnost za porodice u matici, što ih delimično može „izolovati“ od neposrednih domaćih izazova, podstičući optimističnije stanovište. Efekti nakon liberalizacije viznog režima na privremenu migraciju i njen potencijal da utiče na političko ponašanje još nisu proučeni.

Konačno, Kosovo treba da raspravlja o značaju svog migratornog stanovništva za svoja unutrašnja društveno-politička uverenja i funkcionisanje. Sledeće preporuke i zaključci mogu se ponuditi za buduću diskusiju i implementaciju:

- Kosovska dijaspora se često tretira kao homogena grupa, zanemarujući njenu unutrašnju raznolikost. Kao što pokazuju nalazi ovog izveštaja, migranti su daleko od homogene grupe, uključujući i kada su u pitanju politički ulozi i odgovornosti njenih članova u i za maticu.
- Raznolikost unutar dijaspore zahteva višestruki pristup njihovom angažovanju u politici i procesu demokratizacije matice. Sistematičniji proces prikupljanja podataka o raznovrsnosti migranata može pomoći Kosovu u usmeravanju svojih resursa i očekivanja o tome za šta će migranti više biti zainteresovani, ali takođe imati društveni i politički interes da budu uključeni u politiku matice. Kao što izveštaj sugerise, veća je verovatnoća da će migranti zbog zaposlenja imati društveni, ekonomski i politički ulog u politici njihove matice; stoga, bliža saradnja sa ovim tipovima migranata može podstaći veću integraciju između migranta i matice.

→ Kada je reč o direktnom uticaju na političke ishode u matici, kao što je izborni proces u kojem svi migranti koji imaju državljanstvo takođe imaju jednako pravo glasa u matici, treba biti priznata razlika između (i) migranata koji imaju samo državljanstvo matične i migranata sa dvojnim državljanstvom, s jedne strane, i (ii) prve-druge-treće generacije migranata. Iako ovo pokreće još jednu veliku normativnu diskusiju, nemaju svi takvi migranti iste uloge u politici matice u

poređenju sa ne-migrantskom populacijom kod kuće. Debata o prepoznavanju ovakvih razlika i njihovih političkih ishoda kod kuće takođe treba da uključi migrante nealbanskog stanovništva pod jednakim uslovima.

Referencije

- 1 Auer, Daniel and Max Schaub. 2024. "Mass Emigration and the Erosion of Liberal Democracy." *International Studies Quarterly* 68 (2): sqae026. <https://doi.org/10.1093/isq/sqae026>.
- 2 Bădescu, Gabriel. 2004. "Romanian Labor Migration and Citizenship." *New Patterns of Labour Migration in Central and Eastern Europe, New patterns of labour migration in Central and Eastern Europe*. - [Cluj Napoca]: Ed. AMM, ISBN 973-86509-8-4. - 2004, p. 7-18,
- 3 Bălăţescu, Sergiu. 2007. "Central and Eastern Europeans Migrants' Subjective Quality of Life. A Comparative Study." *Journal of Identity and Migration Studies* 1 (2). https://www.e-migration.ro/jims/Vol1_no2_2007/JIMS_vol1_no2_2007_BALTATESCU.pdf.
- 4 Batista, Catia, Julia Seither, and Pedro C. Vicente. 2019. "Do Migrant Social Networks Shape Political Attitudes and Behavior at Home?" *World Development* 117 (C): 328–43. <https://ideas.repec.org/a/eee/wdevel/v117y2019icp328-343.html>.
- 5 Bauböck, Rainer. 2003. "Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism." *International Migration Review* 37 (3): 700–723. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00155.x>.
- 6 Baubock, Rainer. 2006. "Stakeholder Citizenship and Transnational Political Participation: A Normative Evaluation of External Voting." *Fordham Law Review* 75:2393. <https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/flr75&id=2409&div=&collection=>.
- 7 BBC News. 2015. "Leaving Kosovo: Exodus of Young People as Frustration Soars," March 22, 2015, sec. Europe. <https://www.bbc.com/news/world-Europe-31967471>.
- 8 Berisha, Bekë. 2019. "Deputeti Berisha: Jashtë Nuk Është Më Mirë Se Në Kosovë, i Kam Dy Vëllezër Në Gjermani - Nuk Lahen Kah 2 Javë Ditë." *Bota Sot*, March 19, 2019. <https://www.botasot.info/aktuale-lajme/1051836/deputeti-berisha-jashte-nuk-eshte-me-mire-se-ne-kosove-i-kam-dy-vellezer-ne-gjermani-nuk-lahen-kah-2-jave-dite/>.
- 9 Blazhevskaja, Katerina Veljanovska. 2017. "Factors That Influence the Process of Migration of Youth: A Case Study of Kosovo." *Security and Defence Quarterly* 17 (4): 48–73. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0011.7846>.
- 10 Careja, Romana, and Patrick Emmenegger. 2012. "Making Democratic Citizens: The Effects of Migration Experience on Political Attitudes in Central and Eastern Europe." *Comparative Political Studies* 45 (7): 875–902. <https://doi.org/10.1177/0010414011428591>.
- 11 CEC. 2024. "Kosovo Assembly Elections." CEC (blog). 2024. <https://kqz-ks.org/an/results/kosovo-assembly-elections/>.
- 12 Chauvet, Lisa, Flore Gubert, and Sandrine Mesplé-Somps. 2016. "Do Migrants Adopt New Political Attitudes from Abroad? Evidence Using a Multi-Sited Exit-Poll Survey during the 2013 Malian Elections." *Comparative Migration Studies* 4 (1): 19. <https://doi.org/10.1186/s40878-016-0033-z>.
- 13 Dahsyla, Egzon. 2021. "Rritja Masive e Numrit Të Votave Të Diasporës Ndër Vite." *Raporto Korrupsionin! KALLXO.Com* (blog). March 2, 2021. <https://kallxo.com/gjate/analize/rritja-masive-e-numrit-te-votave-te-diaspores-nder-vite/>.
- 14 Docquier, Frédéric, Elisabetta Lodigiani, Hillel Rapoport, and Maurice Schiff. 2016. "Emigration and Democracy." *Journal of Development Economics* 120 (May):209–23. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2015.12.001>.
- 15 Duquette-Rury, Lauren, Roger Waldinger, and Nelson Lim. 2018. "Foreign Connections and the Difference They Make: How Migrant Ties Influence Political Interest and Attitudes in Mexico." *Comparative Migration Studies* 6 (1): 35. <https://doi.org/10.1186/s40878-018-0098-y>.
- 16 European Commission. 2024. "SDMX Registry." 2024. <https://webgate.ec.europa.eu/sdmxregistry/>.
- 17 Eurostat. 2024a. "Emigration by Age Group, Sex and Citizenship." Eurostat. https://doi.org/10.2908/MIGR_EMI1CTZ.
- 18 2024b. "First Permits by Reason, Length of Validity and Citizenship." Eurostat. https://doi.org/10.2908/MIGR_RESFIRST.
- 19 2024c. "Immigration by Age Group, Sex and Citizenship." Eurostat. https://doi.org/10.2908/MIGR_IMM1CTZ.
- 20 2024d. "International Migration Statistics." The Statistical Office of the European Union. 2024. https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/migr_imm_i_esms.htm.
- 21 Finn, Victoria. 2020. "Migrant Voting: Here, There, in Both Countries, or Nowhere." *Citizenship Studies* 24 (6): 730–50. <https://doi.org/10.1080/13621025.2020.1745154>.
- 22 Garcia, Francisco. 2021. "The Politicization of the Diaspora." *Kosovo 2.0* (blog). October 26, 2021. <https://kosovotwopointzero.com/en/the-politicization-of-the-diaspora/>.
- 23 Germin. 2021. "Analysis of the Out-of-Country Voting for the Kosovo Assembly Elections, Held on February 14, 2021." Prishtina. <https://germin.org/wp-content/uploads/2021/07/English-copy.pdf>.
- 24 Haas, Hein de. 2005. "International Migration, Remittances and Development: Myths and Facts." *Third World Quarterly* 26 (8):1269–84. <https://www.migrationinstitute.org/publications/international-migration-remittances-and-development-myths-and-facts>.
- 25 Kapur, Devesh. 2014. "Political Effects of International Migration." *Annual Review of Political Science* 17 (Volume 17, 2014): 479–502. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-043010-095807>.
- 26 Lafleur, Jean-Michel. 2014. *Transnational Politics and the State: The External Voting Rights of Diasporas*. Transnationalism. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- 27 Levitt, Peggy. 1998. "Social Remittances: Migration Driven Local-Level Forms of Cultural Diffusion." *International Migration Review* 32 (4): 926–48. <https://doi.org/10.1177/019791839803200404>.
- 28 Maydom, B. 2017. "Migrant Remittances and Democracy." <http://purl.org/dc/dcmitype/Text>, University of Oxford. <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:dda7fbac-feaf-439a-a82c-6d93ebdf31b5>.
- 29 McMahon, Dorren, Anthony Heath, Martin Harrop, and John Curtice. 1992. "The Electoral Consequences of North–South Migration." *British Journal of Political Science* 22 (4): 419–43. <https://doi.org/10.1017/S000712340006475>.
- 30 Ostergaard-Nielsen, Eva. 2002. *Transnational Politics: The Case of Turks and Kurds in Germany*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203361627>.
- 31 Ott, Stephanie. 2015. "Baffling Kosovo Mass Exodus Exposes Domestic Hardships." *Al Jazeera*, March 13, 2015. <https://www.aljazeera.com/features/2015/3/13/baffling-kosovo-mass-exodus-exposes-domestic-hardships>.
- 32 Pérez-Armendáriz, Clarisa, and David Crow. 2010. "Do Migrants Remit Democracy? International Migration, Political Beliefs, and Behavior in Mexico." *Comparative Political Studies* 43 (1): 119–48. <https://doi.org/10.1177/0010414009331733>.
- 33 Publiklja, dir. 2024. Albin Kurti Kryeministër i Kosovës. Prishtina. https://www.youtube.com/watch?v=F_px_C_FS5uQ.
- 34 Ragazzi, Francesco. 2009. "The Croatian 'Diaspora Politics' of the 1990s: Nationalism Unbound." In *Transnational Societies, Transterritorial Politics: Migrations in the (Post-) Yugoslav Region, 19th-21st Century*, edited by Ulf Brunnbauer, 145–68. Südosteuropäische Arbeiten. München: R. Oldenbourg. http://bvbr.bib-bvb.de:8991/F?func=service&doc_library=BVB01&local_base=BVB01&doc_number=018697186&line_number=0001&func_code=DB_RECORDS&service_type=MEDIA.
- 35 Rother, Stefan. 2016. "Democracy on the Move?" In *Impact of Circular Migration on Human, Political and Civil Rights: A Global Perspective*, edited by Carlota Solé, Sonia Parella, Teresa Sordé Martí, and Sonja Nita, 195–216. Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-28896-3_10.
- 36 UNDP. 2024a. "Public Pulse." UNDP. 2024. <https://www.undp.org/kosovo/projects/public-pulse>.
- 37 2024b. "Public Pulse: Economic and Democratization Index." 2024. <https://app.powerbi.com/view?r=eyJoiYWFhZWVhZTETMDc2Yi00MjUyLTgwZUwUOTM-TI3ZDNkMzE2NWJiIiwidCI6ImIzZTVkYjVlTl5NDQNdGzNy05OWY1LT-c00DhhY2U1NDMxOSIsImMiOj09>.
- 38 Wilson, Andrew J. 1995. *Irish-America and the Ulster Conflict, 1968-1995*. Washington, DC: Catholic University of America Press. <http://archive.org/details/irish-americaulst00wils>.

O autoru

Shpend Kursani je predavač međunarodnih odnosa na Institutu za političke studije Johan Skytte na Sveučilištu u Tartuu u Estoniji. Prije toga predavao je na Sveučilištu Leiden u Nizozemskoj. Dr. Kursani stekao je doktorat iz političkih i društvenih znanosti na Europskom sveučilišnom institutu (EUI) i magistrirao međunarodne odnose na Sveučilištu u Cambridgeu.